

CHURCHILL ÉS A BRIT VEZÉRKAR BALKÁNI TERVEI (1942—1945)

Borus József

II. RESZ*

1943 végétől 1944 őszéig

J. V. Sztálin, W. S. Churchill, F. D. Roosevelt és kíséretük 1943. november 28-tól december 1-ig Teheránban tartott megbeszéléseinek anyagát részletesen ismerjük. Alapvető forrás erre a szovjet küldöttségnek a konferencián készült feljegyzései,¹ Szergej Matvejevics Sztjemenko hadseregtábornok emlékiratának egyik fejezete,² Churchill emlékiratai és Alanbrooke tábornagy naplója és életrajzi jegyzetei,³ nemkülönben Elliott Roosevelt és J. R. Deane emlékiratai.⁴

A három küldöttség részben megegyező, részben azonban egymástól eltérő, sőt egyenesen ellentétes elképzelésekkel, tervekkel érkezett Teheránba. A legvilágosabb a Szovjetunió álláspontja volt, mint az előzőleg már a moszkvai külügyminiszteri értekezleten is elhangzott: az európai második front létrehozása, Észak- vagy Északnyugat-Franciaországban végrehajtandó partraszállás formájában, tehát az Overlord fedőnevű hadművelet. A britek által Európában már megvalósított vagyis javasolt összes többi hadműveletet a szovjet vezetők „csak elterelő harci cselekmény”-nek⁵ tekintették.

* A tanulmány I. részét folyóiratunk 1971. évi 2. számában közzeltük. (A szerk.)

¹ Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969. (továbbiakban Teherán).

² *Sz. M. Sztjemenko*: Ahol a győzelmet kovácsolták. Fejezetek „A vezérkar a háború éveiben” c. műből. Budapest, Kossuth Könyvkiadó — Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 166. s. köv. o. — Sajnálatos módon a magyar fordítás az orosz nyelvű eredetnek csak egy részét tartalmazza.

³ *Winston S. Churchill*: Der Zweite Weltkrieg. V. köt. Der Ring schliesst sich. 2. könyv: Von Teheran bis Rom. Bern. Alfred Scherz Verlag 1952.; *Arthur Bryant*: Sieg im Westen (1943—1946). Aus den Kriegstagebüchern des Feldmarschalls Lord Alanbrooke, Chef des Empire-Generalstabs. Düsseldorf, Droste Verlag, 1960. 73. s. köv. o.

⁴ *Elliott Roosevelt*: Apám így látta. Budapest, Dante Könyvkiadó, 1947. 141. s. köv. o.; *J. R. Deane*: Ein seltsames Bündnis. Amerikas Bemühungen während des Krieges mit Russland zusammenarbeiten. Wien. Verlag Neue Welt, é. n. 40 s. köv. o.

⁵ Sztálin használta ezt a kifejezést az 1943. november 29-i második ülésen (Teherán 40. o.) — Jelen dolgozat készítése közben került előm *Gerhard Grimm*: Churchills „The Second World War” als Quelle für die Politik und Strategie der Westalliierten in Südosteuropa c. munkája. Südostforschungen XXVI. k. München, R. Oldenbourg, 1967. A teheráni értekezlet leírásához fűzött egyik lábjegyzetében Grimm azt állítja, hogy amennyiben Sztálin a „diverszija” szót használta, akkor ennek csípős jellege van, mivel az oroszban ez szabotázscelekményt jelent. 301. o. — Sztálin valóban ezt a szót használta, de első jelentése: elterelő harci cselekmény.

Teherántól Rómáig című, említett könyvében Churchill a teheráni tárgyalások ismertetése előtt szükségesnek tartja összefoglalni álláspontját, amelyet „a három brit vezérkari főnökkel teljes egyetértésben” a konferencián elfoglalt. Tegyük fel, hogy könyve írásakor, 1951 őszén, az események után közel nyolc évvel Churchill valóban teljes egyetértésre emlékezett. A brit vezérkari főnökök bizottságának elnöke, Alan Brooke tábornok viszont Teheránban 1943. november 28-án vasárnap azt írta naplójába, hogy a 16 órakor a szovjet nagykövetségen kezdődött első teljes ülés előtt megpróbálták rávenni a miniszterelnököt, járuljon hozzá az amerikaiak tervezte hadműveletekhez a Bengáli-öbölben fekvő Andaman-szigetek ellen. Brooke-ék ezzel akarták megszerezni az amerikai hozzájárulást a földközi-tengeri brit tervekhez; Churchill azonban nem adta beleegyezését.

Ugyancsak Brooke alapította meg, ezen az első ülésen megnyilvánult véleménykülönbségek alapján, hogy Churchill újra meg újra a Dardanellákhoz vezető útra és a Balkánra pillantott.⁶

Churchill azonban nemcsak a három brit vezérkari főnökkel való teljes egyetértésre utal emlékirataiban, hanem mindenekelőtt cáfolni igyekszik azt az Amerikában „legendává” vált „badarságot”, hogy ő megkísérelte volna megghiúsítani a Csatornán tervezett átkelést, tömeges balkáni partraszállás vagy a Földközi-tenger keleti részében végrehajtandó nagy hadjárat javaslatával.⁷

A brit miniszterelnök emlékiratai e részének olvasásakor szükségképpen felmerül a kérdés: ha ez az állítás tényleg badarság volt, és csupán Amerikában terjedt el, miért tartotta szükségesnek Churchill, hogy emlékirataiban ismételten visszatérjen rá, és többször is határozottan cáfolja ezt a legendát?

Elliott Rooseveltt apja szárnysegédjeként vett részt 1943 novemberében Churchill és Rooseveltt, valamint a brit és az amerikai vezérkari főnökök kairói, Teheránt közvetlenül megelőző konferenciáján. Visszaemlékezései — melyeket a nyugatnémet történetírás is megbízhatónak fogad el⁸ — 1946-ban jelentek meg New Yorkban. Elliott Rooseveltt szerint Kairóban apja közölte vele, hogy „az angolok már megint akadémkoskodnak a nyugati front körül”, ezért az Overlord-terv ügyében „nagyon kétes” a helyzet.⁹

Hasonlóan nyilatkozott F. D. Rooseveltt Teheránban is fia előtt Churchill balkáni terveiről. A brit miniszterelnök a második teljes ülésen kijelentette — mint erre még visszatérünk —: „Nekünk nem voltak ambícióink a Balkánon.”¹⁰ Erről beszámolva, Rooseveltt ezt mondta fiának: „Valahányszor Churchill érvel a balkáni invázió érdekében, mindenki pontosan tudja, mire gondol. Mindennél fontosabb neki, beékelődni Kö-

⁶ *Bryant* 93. és 96. o.

⁷ *Churchill* V/2. 29. o.

⁸ *Grimm* 301. o. 98. sz. jegyzet.

⁹ *E. Rooseveltt* 122. o.

¹⁰ Az eredeti angol szövegben ez áll: „We ourselves had no ambitions in the Balkans.” *L. Winston C. Churchill: The Second World War. V. k. Closing the Ring. London — Toronto stb. Cassel and Co. Ltd. 1952. 324. o.* A konferencián készült szovjet feljegyzésekben ez így olvasható: „Nem vezéreinek bennünket semmiféle balkáni érdekek, sem pedig becsvágyó törekvések.” *L. Teherán* 36. o.

zép-Európába, hogy távol tarthassa a Vörös Hadsereget Ausztriától, Romániától, sőt ha lehet, még Magyarországtól is. Sztálin tudta ezt, én is tudtam, mindenki tudta . . .”¹¹

Teheránban a brit miniszterelnök — emlékiratai szerint — „három kívánság”-gal állt elő. Az első az „1944 májusban vagy júniusban, legkésőbb azonban július első napjaiban” megvalósítandó Overlord hadművelet volt. Az első helyet az ehhez szükséges csapatok és a szállítókra szolgáló hajók foglalták el, minden más előtt.

A második kívánság az Olaszországban tevékenykedő angol—amerikai hadsereg ellátása volt oly módon, hogy ez elfoglalhassa Rómát és a tőle északra fekvő repülőtereket. Ez utóbbiakról bombázni lehetett Dél-Németországot. Ezt követően Churchill az előnyomulást abba akarta hagyni a Pisa—Rimini vonalon.

Az 1944-re szóló tervek között szerepelt egy dél-franciaországi partaszállítás is, Toulon és Marseille elfoglalására. Innen a Rhône-völgyében végrehajtott előnyomulás az Overlordot segítette volna. Churchill ezt az elgondolást — saját bevallása szerint — nem ellenezte, de inkább előnyben részesített volna egy támadást Észak-Olaszországból az Isztriai-félszigeten át Bécs irányába. Emlékiratai szövegéből azonban nem derül ki, hogy vajon mégsem akart megállni Pisa—Rimini vonalában, vagy pedig Észak-Olaszországban, esetleg magán az Isztriai-félszigeten megvalósított partraszállásra gondolt.

A brit miniszterelnök harmadik kívánsága a Földközi-tenger keleti részére vonatkozott. Erről a területről, mint hadszíntérről, ő továbbra sem mondott le, az előző hónapokban elszenvedett politikai és katonai kudarcok hatására sem. Állítása szerint ugyan nem az Overlord-hoz szóba jöhető erőket akarta ide igénybe venni, hanem csupán a földközi-tengeri brit—amerikai erők egy tizedét, állítása szerint két, legfeljebb három hadosztályt. Ezeket amúgysem lehetett volna a főhadszíntérre szállítani, mert hiányzott a szükséges hajótér, de az angliai kikötők és táborok is már a legvégső határig igénybe voltak véve. Ezt a két-három hadosztályt — írja Churchill — kár lett volna a néző szerepére kárhoz-tatni. Ha sikerül Ródoszt elfoglalni, ez megteremtette volna a szövetséges légi fölényt az Égei-tenger fölött, lehetővé tette volna a Törökországba vezető tengeri út használatát. Ha viszont Törökország hajlandó lett volna hadba lépni, vagy legalább átengedte volna repülőtereit, amelyeket egyébként az angolok építettek, akkor az Égei-tengert Ródosz meghódítása nélkül is uralni lehetett volna.

A legfontosabb természetesen Törökország volt. Ha ez csatlakozik a szövetségesekhez, akkor ők minden további nélkül bemehettek volna búvárhajóikkal és könnyebb flottaegységeikkel a Fekete-tengerre, könnyebben és főleg rövidebb úton szállíthatták volna a hadianyagot a Szovjetuniónak.

Ezzel a három javaslattal Churchill Teheránban újra meg újra előállt. Úgy vélte, hogy Sztálint meg tudta volna nyerni elgondolásainak, Roosevelttel azonban, katonai tanácsadóinak hatására, ingadozott, így vé-

¹¹ E. Roosevelttel 151. o. — A könyv eredeti amerikai kiadásában (As he saw it. New York, 1946. 184. o.) a „whenever” szó áll, ennek pontos megfelelője: valahányszor.

gül „ezek a másodlagos. de csábító lehetőségek kihasználatlanul maradtak”. Az amerikaiak álláspontja: „Mindenesetre megakadályoztuk, hogy Churchill a Balkánon kalandokba rántsion minket.”¹²

Ami végül az amerikaiak teheráni „programját” illeti, ők továbbra is fontosnak tartották a Japán elleni háborút a Csendes-óceán térségében, ahol eddig csak ausztráliai és új-zélandi csapatok segítették őket. Ugyanakkor mielőbb meg akarták indítani az Overlord hadműveletet, és attól tartottak, hogy a Földközi-tenger térségére vonatkozó brit elképzelések legalább két-három hónappal késleltetik a franciaországi partraszállás megkezdését¹³.

A briteket mindenek előtt az aggasztotta, hogy Teherán előtt nem sikerült megegyezniük az amerikaiakkal „egy realista stratégiai politikáról”. Fegyveres erőik Európában létszámban ugyan még felülmúlták az USA-ét, de a négyéves háború csaknem teljesen kimerítette embertartalékaikat. Helyzetük ettől kezdve mindig gyengült Amerikával és a Szovjetunióval szemben¹⁴.

A háború továbbvitele szempontjából legfontosabb kérdésben, az Overlord megkezdéséről Teheránban megszületett a döntés. Az amerikaiak előzőleg „forró” konferenciát vártak, mivel úgy látták, hogy Churchill és az angolok ellenzik az Overlord hadműveletet, és ehelyett a Földközi-tenger egész térségét, mindenekelőtt a Balkánt akarják meghódítani. Eisenhower főhadiszállásán még olyan vélemény is felbukkant, hogy ezt az angol törekvést a szovjet küldöttség támogatni fogja!¹⁵

Teheránban azonban nem brit—szovjet, hanem szovjet—amerikai közös álláspont nyilvánult meg és győzött az európai második front létrehozásának ügyében. Ez erősebbnek bizonyult Churchill mesterkedésénél, úgyhogy végül Roosevelt és Churchill, az amerikai és a brit vezérkar vezetőivel való előzetes megbeszélés alapján ígéretet tett Sztálinnak, hogy 1944 májusában partra szállnak Észak-Franciaországban, s e partraszállás támogatására hadműveletet kezdenek Dél-Franciaországban is. Ennek hallatán Sztálin bejelentette, „az oroszok kötelezik magukat: májusra egy több helyen indítandó nagyarányú támadást szerveznek a németek ellen, hogy a német hadosztályokat a keleti fronthoz kössék, s így ne adjanak módot nekik arra, hogy bármilyen mértékben is megnehezítsék az Overlordot.”¹⁶

A csendes-óceáni hadszíntérről a legelső ülésen Roosevelt adott tájékoztatást. Sztálin a szovjet küldöttség nevében üdvözölte a Csendes-óceánon elért és a jövőben elérendő sikereket, majd hozzáfűzte, hogy a hitleri Németország feletti győzelem után a Szovjetunió is hadat üzen az imperialista Japánnak.

Sztálin ezen az ülésen előbb a Vörös Hadsereg nyári hadműveleteiről tájékoztatta a résztvevőket, majd ismertette véleményét a többi euró-

¹² Churchill V/2. 29. s köv. o.; Churchill Roosevelttről, ill. az amerikaiak véleménye órála uo. 32. o.

¹³ Az amerikai tervekről F. D. Roosevelt a teheráni első ülésen, Teherán 8/9. o.; a brit—amerikai vitáról, már előzőleg is Bryant 81. s köv. o.; részben Bryant szövege.

¹⁴ L. erre Bryant véleményét, 91. o.

¹⁵ Harry C. Butcher: Drei Jahre mit Eisenhower. Das persönliche Tagebuch von Kapitän zur See Harry C. Butcher, USNR, Marine-Adjutant von General Eisenhower 1942—1945. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1946. 483., 485. és 489. o.

¹⁶ Teherán 46. o.

pai hadszíntérről, abból kiindulva, hogy „frontunk helyzetének megkönnyítése végett Európa mely részében volnának kívánatosak az angol—amerikai erők hadműveletei”. Szerinte „az olaszországi hadszíntér csakis a szövetségesek hajóinak szabad földközi-tengeri közlekedése szempontjából fontos”. Olaszországból közvetlenül Németország ellen nem célszerű támadni, mivel az Alpok útban vannak. Németország ellen Franciaországon át lehet a legeredményesebben támadni. „Jó lenne, ha Törökország hajlandó lenne utat nyitni a szövetségesek előtt. A Balkánról mégiscsak könnyebb elérni Németország szívéét. Itt nem állják el az utat sem az Alpok, sem a Csatorna.”¹⁷

A harmadikként beszélő Churchill először az Overlord hadművelettel foglalkozott, és elmondta, hogy május, június és július hónapban mintegy egymillió katonát akarnak partra tenni Franciaországban. Minderre azonban csak hat hónap elteltével kerül majd sor, ezért előzőleg Roosevelttel együtt megvizsgálta, „hogyan használhatnánk fel a legjobbban a földközi-tengeri erőinket az oroszok megsegítésére...”

Beszélt a brit miniszterelnök az olaszországi hadszíntérről és az erre vonatkozó tervekről, majd rátért kedvenc témájára, Törökország bevonására a háborúba és Ródosz elfoglalására. Hangsúlyozta azt is, hogy a törökök hadba lépése hatással lehetne Romániára és Magyarországra.

Ezt követően Sztálin több kérdést tett fel Churchill javaslataival kapcsolatban. Többek között választ kért az Adriai-tenger térségében tervezett hadműveletet illetően, továbbá Törökország hadba lépésére vonatkozóan, leszögezve: „...kétségesnek tartom, hogy Törökország belép a háborúba. Szerintem nem lép be a háborúba, akármilyen nyomást gyakorolunk is rá.” Később pedig: „Nem tűrhetjük, hogy Törökország továbbra is közöttünk és Németország között lavirozzon.”

Ezen az ülésen Churchill nem válaszolt Sztálinnak az Adriai-tenger térségében tervezett hadműveletre vonatkozó kérdésére, a következő napi ülésen viszont részletesen ismertette balkáni terveit. Ide — mondogta — „nem szándékszunk reguláris hadosztályokat küldeni, csupán kombinált osztagok portyáira kívánunk szorítkozni. Nem vezérelnek bennünket semmiféle balkáni érdekek, sem pedig becsvágyó törekvések. Nem akarunk mást, mint a Balkánon lekötni és a lehetőségekhez képest megsemmisíteni 21 német hadosztályt.” E tervek valóra váltásával kapcsolatban, tette hozzá később, nem gondolt „nagyobb erők bevetésére”.

Roosevelt többször nyilvánította véleményét a Földközi-tengerrel kapcsolatban, de mindannyiszor hangsúlyozta, „hogy ezek a hadműveletek késleltethetik az Overlord végrehajtását”. „Csak a helyzet igen komoly változása indokolhatja e hadműveletek kitűzött határidejének módosítását.”¹⁸

Az értekezleten a katonai kérdésekről folytatott vitákban Brooke és Deane véleménye szerint Sztálin jelentős fölényben volt a másik két

¹⁷ Teherán 8. s. köv. és 11. o. — A szovjet feljegyzések közzétett szövegében Sztálin Japánra vonatkozó ígérete nem szerepel, noha erről Brooke (*Bryant* 93. o.), Deane (42. o.) és Churchill (V/2. 35/36. o.), másik oldalról pedig *Styemenko* (175. o.) egybehangzóan tudósítanak.

¹⁸ Teherán 12. s. köv. és 17/18. o.

államférfivel szemben. Életrajzi jegyzeteiben Brooke elmondja, hogy ő már első, 1942-es augusztusi moszkvai találkozásuk alapján magasra értékelte Sztálin képességeit, jellemerősségét és tisztánlátását, de még nem tudta, hogy hadvezér-e. Teheránban ott volt Vorosilov is, aki azonban Brooke szerint nem tölthette be Sztálin mellett a katonai tanácsadó szerepét.¹⁹

Brooke Teheránban már az első megbeszélésen, majd a következő üléseken felismerte, hogy Sztálinnak „a lehető legnagyobb kaliberű katonai agya” van. „Mondanivalójában egyetlen egyszer sem csúszott bele hadászati tévedés, élénk és tévedhetetlen pillantása sohasem hibázott a helyzetben bennerejlő komplikációk megítélésében.” Roosevelthez és Churchillhez hasonlítva Sztálint, Brooke megállapítja, hogy az amerikai elnök sohasem iparkodott hadvezérként fellépni. Churchill viszont „féktelen volt, időnként ragyogó, de túlságosan heves, és könnyen hajlott arra, hogy kedvezzen alkalmatlan terveknek, anélkül, hogy előzőleg, mint ez szükséges, alaposan átgondolta volna őket.”²⁰

Nem kevésbé érdekesen örökölte meg a három nagy, de mindenképp Sztálin és Churchill teheráni vitáját Deane amerikai tábornok. A földközi-tengeri hadműveletek mellett egyedül Churchill szállt síkra. Latba vetette teljes beszédképességét, gesztikulált, hízelt, humorizált, máskor morgott és szivarját harapdálta. Tolmácsa, Birse órnagy kitűnő fordító volt ugyan, „de teljesen hiányzott belőle Churchill szónoki képessége. A tolmács szájában Churchill szavai minden erejüket elvesztették és süket fülekre találtak.”

Deane szerint Sztálin viszont meg sem kísérelte, hogy bőbeszédűséggel vagy szöfordulatokkal érje el célját. Megjegyzései rövidkeek voltak, és mindig a lényegre szorítkoztak. Az amerikaiakra „rendkívüli és kedvező értelemben vett hatással volt, valószínűleg azért, mert az angolokkal szembeni véleménykülönbségünkben az amerikai álláspontot képviselte. Ettől eltekintve, nem vonhattuk ki magunkat ennél az embernél a nagytág hatása alól.”²¹

A teheráni konferencia, amelyen a katonai kérdéseken kívül már a háború utáni európai rendezés számos problémájára is kitértek, jelentős eredményekkel járt. A részvevő három hatalom képviselői nyilatkozatot fogadtak el és hoztak nyilvánosságra a Németország elleni háborúban folytatandó közös tevékenységről és a háború utáni együttműködéséről, valamint Iránról.²² Megegyezés született az európai háború folytatásáról és a vezérkarok együttműködéséről is. Ezt a meg egyezést ugyancsak írásba foglalták, de tartalma miatt akkor nem hozzáták nyilvánosságra; csak 1947-ben tették közzé.

Az öt pontot tartalmazó okmány első pontja kimondja, hogy a jugoszláv partizánokat a lehető legnagyobb mértékben támogatni kell hadianyaggal és commando-vállalkozásokkal.

¹⁹ *Bryant* 94. o. — Ebből kitűnik, hogy Brooke nem tudott a szovjet vezérkari főnökség hadművelési osztályvezetőjének, Styemenko altábornagynak jelenlétéről.

²⁰ Brooke életrajzi jegyzeteiben: „... Stalin ... had a military brain of the very highest calibre.” L. A. *Bryant*: *Triumph in the West. A History of the War Years. Based on the Diaries of Field-Marshal Lord Alanbrooke, Chief of the Imperial General Staff.* New York, Doubleday and Company, Inc., Garden City, 1959. 62. o.; vö. a német kiadással 94/95. o.

²¹ *Deane* 43. és 44. o.

²² Teherán 63/64. és 65. o.

A második pont Törökországnak a szövetségeselek oldalán még az év vége előtt remélt hadba lépését szögezi le.

A harmadik pontban arról van szó, hogy ha Bulgária megtámadná a németellenes háborúba belépő Törökországot, a Szovjetunió nyomban hadat üzenne Bulgáriának.

A negyedik pont az Overlord 1944 májusában való megindítását mondja ki, egyidejűleg hadművelet indul Dél-Franciaország ellen is. Sztálin marsall kijelentette: „a szovjet fegyveres erők körülbelül ugyan- ebben az időben támadást indítanak, hogy megakadályozzák a német csapateltolódásokat a keleti arcvonalról a nyugatira”.

Végül megegyeztek abban, hogy „a három hatalom vezérkarának a jövőbeni európai hadműveletekre való tekintettel szoros kapcsolatban kell maradnia. Főleg abban állapotok meg, hogy az érintett törzsek közös álcázási tervet dolgoznak ki az ellenség megtévesztésére és félrevezetésére.”²³

Ebben a titkos határozatban tehát a Balkán, bővebb értelemben a Földközi-tenger keleti térsége két vonatkozásban szerepel; egyfelől szó esik benne a jugoszláv partizánok támogatásáról, másfelől Törökország hadba lépéséről. Nincs viszont említés sem az Égei-tengerről, sem pedig Ródosz vagy más ottani sziget elleni támadásról. Churchill azonban még mindig nem tett le Ródoszra vonatkozó terveiről. Az amerikai és a brit küldöttség Teheránból visszatérőben néhány napra megállt Kairóban, ahol újabb megbeszéléseket folytatott, immáron a teheráni megállapodások alapján. A brit—amerikai vezérkari főnökök december 3-i ülésén Churchill javasolta Leahy tengernagynak, az amerikai vezérkari főnökök bizottsága elnökének, hogy ha Ródoszt nem tudják megtámadni, akkor ki kell éhezteni.²⁴

Churchillnek az Európai ún. „lány alteste” elleni támadások tervével való állandó foglalkozását az amerikai katonai vezetők is úgy értékelték, hogy a miniszterelnök ezzel akarja helyettesíteni a Dél-Franciaország elleni támadást. „Nyilvánvalóan Churchill a dél-franciaországi partraszállással szemben előnyben részesítette azt a gondolatot, hogy Észak-Olaszországon kell áthaladni és átkanyarodni Jugoszláviába, ezzel szorító nyomás alá helyezi a németeket. Állandóan visszatért Ródoszra és az égei-tengeri Dódekanészosz szigetekre.”²⁵

Az amerikaiak azonban továbbra sem voltak hajlandók támogatni Churchill ilyen irányú terveit. Három nappal a teheráni megegyezést követően, december 4-én Roosevelttel nyíltan feltette brit kollégájának a kérdést, fennáll-e a tényleges egyetértés a következő pontokban:

- a) Semmire sem szabad vállalkozni, ami Overlord-ot hátráltatja.
- b) Semmire sem szabad vállalkozni, ami a dél-franciaországi partraszállást (fedőneve: Anvil, később Dragoon) hátráltatja.

²³ Ez okmányt magyarul „A teheráni értekezlet katonai következtetései” címmel közli Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918—1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződésai. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 556—558. o. — A magyar fordítás több katonai vonatkozású pontatlanságot tartalmaz.

²⁴ Brooke naplóbejegyzését l. Bryant 107. o.

²⁵ Uo., lábjegyzetben.

c) Ha Törökország belép a háborúba, mindenképpen fel kell hajtani annyi partraszálló járművet, hogy a Földközi-tenger keleti felében hadműveletet lehessen végrehajtani.

d) A Bengál-öbölben meg kell elégedni a már ottlevő eszközökkel.²⁶

E kérdésekre Churchill kénytelenségből igent mondott, kivéve az utolsó pontot, amellyel kapcsolatban végül abban egyeztek meg, hogy nem hajtják végre az Andaman-szigetek ellen már Teheránban is említett partraszállást. Égei-tengeri elképzeléseivel kapcsolatban Churchillnek itt, Kairóban be kellett látnia, hogy az amerikaiak továbbra sem hajlandók semmiféle támogatásra ebben a térségben — Törökország hadba lépését kivéve.

Churchill még Teheránból küldött meghívására december 4-én török küldöttség élén Kairóba érkezett Ismet Inönü török köztársasági elnök. A törökök a háborúba belépésüket illetően rendkívül tartózkodóan viselkedtek; Churchill szerint még mindig erősen hatott rájuk a német katonai gépezet. Egyébként az amerikaiak sem lelkesedtek túlságosan ezért a hadba lépésért, joggal tartva attól, hogy számukra ez újabb kötelezettségeket von majd maga után. Körükben terjedt el a következő vicc, melynek az volt az alapja, hogy Inönü elnök hallókészüléket használt: minden török hallókészüléket hord, és ezek egymással annyira össze vannak hangolva, hogy egyik sem működik abban a pillanatban, amikor Törökország háborúba lépéséről csak említés is történik.²⁷

A törökök vonakodása a háborúba való bekapcsolódástól igazolta Sztálin teheráni, idézett kijelentését. Churchill, akinek még ekkor sem tetszett, hogy le kell mondania a Ródosz elleni támadásról, egyelőre tudomásul vette Törökország semlegességének fennmaradását, de a következő évben, 1944-ben is folyton reménykedett a törökök hadba lépésében a szövetségesek oldalán.²⁸

Törökország magatartása a második világháború idején egyébként rendkívül érdekes, külön vizsgálatot igénylő probléma. A török vezető politikusok, kihasználva országuk földrajzi fekvését, rendkívül ügyesen ingadoztak a tengelyhatalmak és a szövetségesek között. Törökország vezetőiben a második világháború időszakában éveken át élt a félelem, hol erősebben, hogy gyengébben, hogy valamelyik hadviselő fél megtámadja országukat. Másfelől a tengelyhatalmak, illetve a szövetségesek ismételten tartottak attól, hogy a törökök belépnek a háborúba — a másik fél oldalán. A valóságban Törökországot senki sem támadta meg, ilyen támadás terve komoly formában egyik hadviselő fél részéről sem merült fel. A törökök viszont egészen 1945 elejéig semlegesek tudtak maradni, legalábbis formailag. A németeknek 1943. április 20-ig szállították a stratégiai fontosságú krómércet, különféle fegyverek, elsősorban harcokcsik ellenében. Kaptak fegyvereket, így repülőgépeket és légvédelmi tüzérséget az angoloktól is. 1945. február 23-án azután hadat üzentek Németországnak és Japánnak. Hadüzenetük ekkor már formai jelentőségű volt csupán, kizárólag azért kerítették sort rá,

²⁶ Churchill V/2. 105/106. o.

²⁷ Uo. 106. s köv. és 111. s köv. o.; Bryant 108. s köv., a vicc 114. o., jegyzetben.

²⁸ Churchill V/2. 111. s köv. o.

hogy a béketárgyalásokon ők is ott lehessenek a győztes antifasiszta koalíció tagjainak sorában!²⁹

A Teheránban elfogadott titkos katonai nyilatkozat első pontja a jugoszláv parizánok megsegítését foglalta írásba. A Jugoszláv Kommunista Párt által előkészített fegyveres harc 1941. június 22. után bontakozott ki; a Szovjetunió népeinek harca nyújtott kilátást a fasiszmus felletti győzelemre. A németek fő erőit a szovjet hadsereg kötötte le, így vált lehetővé a kommunisták vezette jugoszláv partizánmozgalom megindítása. A szovjet kormány kezdettől fogva támogatta a jugoszláv nép felkelését, a teheráni értekezlet után pedig katonai missziót küldött Jugoszláviába, a Nemzeti Felszabadítás Bizottsága mellé. Ezt követően a szovjet segítség egyre átfogóbbá vált, a jugoszláv partizánok lőszert, egyenruhát, gyógyszert, egészségügyi személyzetet kaptak, 1944 őszén pedig már repülőerőket, több hadosztály számára fegyvert, lőszert és híradó eszközöket, továbbá szovjet katonai tanácsadókat.³⁰

Nagy-Britannia eleinte a Drázsa Mihajlovics tábornok, a Londonban, utóbb Kairóban székelő jugoszláv emigráns királyi kormány hadügyminisztere vezette csetnikeket támogatta. Emlékirataiban Churchill elismeri, hogy a brit közel-keleti főparancsnokság Mihajlovics hívei között ügynököket és összekötőket tartott.^{30/a}

A brit vezetés a Joszip Broz Tito vezette partizánmozgalomról kezdetben nem vett hivatalosan tudomást, illetve ezt egyszerűen kommunista tevékenységnek fogta fel. A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg³¹ sikerei a németek elleni harcban azonban ráébresztették a brit politikai és katonai vezetést arra, hogy a jugoszláv partizánmozgalmat nem lehet számításon kívül hagyni. A britek mindenekelőtt tájékozódni akartak, ezért 1943. május végén Frederick William Deakin százados, korábban az oxfordi egyetem docense, a háború előtt Churchill irodalmi munkásságának öt éven át segítője, a brit közel-kelet főhadiszállás megbízottjaként ejtőernyővel leugrott a Durmitor-hegységbe, hogy a Legfelsőbb Partizán Parancsnokságnál előkészítse egy brit misszió fogadását. Deakint azután más brit tisztek követték,³² és ezek nyomában továbbították a brit vezetésnek a szükséges tájékoztatást. A brit vezérkari főnökök 1943. június 6-án már ezt jelentették Churchillnek:

„A hadügyminisztériumhoz beérkezett jelentésekből világosan kitűnik, hogy Hercegovinában és Montenegróban a csetnikek a tengelyhez

²⁹ Törökország második világháborús szerepére l. Világtörténet X. köt. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1966. megfelelő részeit, különösen 62–64., 106. és 276. o. — A német–török viszonyra *Lothar Kreckler*: Deutschland und die Türker im zweiten Weltkrieg. Frankfurt/M., Vittorio Klostermann, 1964.

³⁰ A fegyveres harc előkészítésére és kibontakozására, valamint a Szovjetunió harcának jelentőségére és hatására l. *Vlado Strugar*: Der jugoslawische Volksbefreiungskrieg 1941 bis 1945. Berlin, Deutscher Militärverlag, 1969. 26. s. köv. o. A szovjet segítség 1944-ben: A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. IV. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1966. 341. s. köv. o.

^{30/a} *Churchill* V/2-ben a IX., „Marschall Tito und Jugoslawien” c. fejezet. — A Mihajlovicsal való kapcsolat uo. 168. o.

³¹ Az események rövid összefoglalását l. *Jován Marjánovics*: Felszabadító háború és népi forradalom Jugoszláviában 1941–1945. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. — kisebb fordítási pontatlanságokkal. A katonai kérdésekre részletesebb *V. Strugar*: I. m.

³² *Churchill* V/2. 169. o., *Strugar* 175. o. szerint május 28-án ugrott le egy brit katonai misszió — de neveket nem említ.

fűződő kapcsolataik révén reménytelenül kompromittálták magukat. A nemrégiben ez utóbbi térségben vívott harcokban a jólszervezett partizánok sokkalta több tengely-erőt kötöttek le a csetnikeknél.”³³

1943. június 23-án Churchill elnökölt a brit vezérkari főnököknek a miniszterelnökség épületében tartott ülésén. A vitában hangsúlyozta a tengely-ellenes jugoszláv mozgalom lehető legnagyobb támogatásának fontosságát. Ő ezt a támogatást annyira lényegesnek tekintette, hogy utasítást adott: a segítség növeléséhez szükséges repülőgépeket akár Németország bombázásának vagy a bűvárhajók elleni harcnak a rovására is biztosítani kell.

A következő lépésnek Churchill az Adriai-tenger bejáratának biztosítását tekintette, remélve, hogy tudnak néhány hajót jugoszláviai vagy görögországi kikötőkbe küldeni. Ennek lehetőségére, illetve szükségességére hívta fel 1943. július 7-én Harold Alexander tábornok figyelmét. Két héttel később, július 22-én ugyanennek futárral elküldte „a teljes tudósítást Tito úgynevezett partizán követőinek nagyszerű ellenállásáról Boszniában, és Mihajloviics erőteljes, hidegvérű hadmozdulatáról Szerbiában”³⁴

A brit miniszterelnök jó politikai érzésekkel időben felismerte a Jugoszláviában a Népi Felszabadító Hadsereg és Partizánegységek javára végbement erőltetődést. Július 22-én Alexandernek küldött, fent idézett táviratában még egymás mellett szerepeltette Titót és Mihajloviicsot, 28-án viszont már intézkedett, hogy Fitzroy Maclean-nel, az alsóház tagjával az élén, küldöttség menjen a jugoszláv partizánokhoz. Erre néhány hét elteltével sor is került; Maclean missziója 1943 szeptemberében ejtőernyővel leugrott a Legfelsőbb Partizán Parancsnöksághoz.

Churchill elismeréssel ír arról, hogyan használták ki a partizánok öntevékenyen az olasz fegyverszünet következtében a Balkánon előállott helyzetet. Szerinte néhány hét alatt hat olasz hadosztályt fegyvereztek le, két másik pedig csatlakozott hozzájuk a németek elleni harcra.³⁵ Az olaszoktól megszerzett hadianyag segítségével további 80 000 embert fegyvereztek fel, és megszállták az Adriai-tenger partvonalának legnagyobb részét. A Tito vezette jugoszláv partizánhadsereg ekkor — Churchill szerint — 200 000 harcost számlált, és egyre messzebbre ható vállalkozásokat hajtott végre a németek ellen.

A britek a támogatást a partizánoktól az AVNOJ³⁶ második, 1943. november 29-én Jajce városában tartott ülészsaka után sem vonták meg, jóllehet ez az ülészsak határozatban mondta ki, hogy a jugoszláv népeket egyedül Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Bizottsága képviseli, és felfüggesztette az ekkor Kairóban székelő királyi kormány jogait. Az ülészsak megtiltotta II. Karagyorgyevics Petár királynak, hogy visszatérjen az országba. Ebben a helyzetben a britek arra kényszerültek, hogy „szorosan együttműködjenek a partizánokkal”, következésképpen

³³ Churchill V/2. 169. o.

³⁴ Uo. 169–171. o.

³⁵ Churchill V/2. 171/172. o.; Strugar 176. o. szerint egy angol–amerikai katonai misszió szeptember 17-én ugrott le. Marjánovics 125. o. szerint a jugoszláv népi erők 1943 szeptemberében 11 olasz hadosztályt fegyvereztek le.

³⁶ Az AVNOJ Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Tanácsának szerb–horvát rövidítése. L. Marjánovics 108. o.

rá kellett venniük a királyt hadügyminiszterének, Mihajlovicznak az elbocsátására. A britek december elején megvonták Mihajlovicstól a hivatalos támogatást, és visszahívták a területén működő missziókat.³⁷

Ezt követően Churchill és Tito között levélbeli kapcsolat is létrejött. A teheráni és a kairói konferencia után a miniszterelnök 1943. december 12-én megbetegedett; másnap tüdőgyulladást állapítottak meg nála. Felgyógyulása után, 1944. január elején Tito a Népi Felszabadító Hadsereg és Partizánegységek, valamint a saját nevében jókívánságokat küldött neki, amire Churchill január 8-án hosszabb levéllel válaszolt. Megköszönve az üzenetet, így folytatta: „A velem baráti viszonyban levő Deakin őrnagy részletesen ismertette az Önök nehéz harcát. Legőszintébb kívánságom, megtenni minden emberileg lehető, hogy Önöket a tengeren és a levegőből ellássuk és commandokkal segítsük harcukat a szigetekért, Maclean dandárnok is barátom, és az alsóházban kollégám. Vele együtt nemsokára az Ön főhadiszállásán fog szolgálatot teljesíteni fiam, Randolph Churchill őrnagy, aki szintén tagja a parlamentnek.

Előttünk egy mindent felülmúló cél van, megtisztítani Európának a nácik bepiszkította földjét. Biztos lehet abban, hogy a britek nem kívánják diktálni Jugoszlávia jövőző kormányát. Ugyanakkor reméljük, hogy amennyire csak lehetséges, együttműködünk a közös ellenség legyőzésére, és később a nép akaratával összhangban a kormányforma eldöntésére.

Elhatároztam, hogy a brit kormány nem támogatja tovább katonai segéllyel Mihajlovicot, és csak Önt fogja segíteni . . .” Petár király még gyermekként került Nagy-Britanniába, most elejteni nem lenne lovasdolog.

„Legyen meggyőződve, hogy csak barátaimmal, Sztálin marsallal és Rooseveltnél elnökkel legszorosabb kapcsolatban cselekszem, és legkomolyabb vágyam, hogy a szovjet kormánytól az Ön főhadiszállására küldendő katonai misszió hasonló egyetértésben működjen a Maclean dandárnok vezette angol—amerikai misszióval.” A levelezést Maclean dandárnokon keresztül bonyolítsa le, tudassa, hogy miben segíthetnek.

A válasz közel egy hónap elteltével, 1944. február 3-án érkezett meg. Ebben Tito, Jugoszlávia marsallja megköszönte a segítséget, és ígéretet tett, hogy a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg megteszi kötelességét a közös harcban. Megértik Churchill kötelezettségeit Petár király és kormánya iránt. A felszabadító harcban létrejött belpolitikai helyzet nem egyének vagy politikai csoportok törekvéseit szolgálja, hanem a harcban résztvevő hazafiak, Jugoszlávia népei többségének kívánságát fejezi ki. Céljuk a harc, az egység és egy demokratikus Jugoszlávia megteremtése szövetségi alapon.

Churchill nyomban, február 5-én válaszolt. Részletesen foglalkozott a király helyzetével, majd szinte szószerint megismételte Tito marsall levelének a célokkal foglalkozó részét, mint amely célok őfelsége kormányának biztos támogatását élvezik. A levél 3. pontjában a miniszterelnök részletes katonai tervekre tesz javaslatot:

³⁷ A jajcei ülészakra 1. *Marjánovics* 129. s köv. o.; *Churchill* leírása V/2. 173. o.

„Felszólítottam a földközi-tengeri szövetséges főparancsnokot, haladéktalanul alakítson commando-partraszálló erőket, és ezek repülők és flottillák támogatásával, az Önök segítségével, támadják meg a német helyőrségeket a dalmát partok mentén mentén általuk elfoglalt szigeteken. Nincs ok arra, miért ne lehetne megsemmisíteni ezeket a helyőrségeket a nemsokára rendelkezésre álló erőkkel. Másodszor, létre kell hoznunk egy megszakítás nélküli összeköttetési vonalat a tengerparttól Önökig, akkor is, ha időnként ezt át kell helyezni. Csak ily módon tudunk szállítani Önöknek harckocsikat és páncéltörő ágyúkat, továbbá más nehéz hadianyagot, azonfelül más szükséges utánpótlást, az Ön hadseregei által igényelt mennyiségben. Kérem, beszélje meg mindezt Maclean dandárnokkal, akiben teljesen megbízom, és akinek közvetlen bejárása van hozzám és a főparancsnokhoz.”

A brit kormány és a Legfelsőbb Partizán Parancsnokság között 1944. február elején igen gyors volt az összeköttetés, mivel Churchill február 5-i levelére Tito már február 9-én válaszolt. Levelében Tito közölte, hogy a Churchill üzenetében felsorolt pontokat megbeszélte a Jugoszláv Népi Felszabadító Bizottság és a Népi Felszabadító Antifasiszta Tanács tagjaival. Arra a következtetésre jutottak, hogy a kairói kormányt fel kell oszlatni, Mihajlovicsnak el kell tűnnie. A szövetségeseknek a Népi Felszabadító Bizottságot az ország egyetlen kormányának kell elismerniük, II. Petár királynak alá kell vetnie magát a Népi Tanács törvényeinek. Ez esetben nem vonakodnak együttműködni vele, de a monarchia kérdésében a felszabadítás után a nép dönt majd. A királynak nyilatkoznia kell, hogy ő csak a haza érdekeit tartja szembe előtt, és mindent megtesz Jugoszlávia népei harcának támogatására.

Tito ez utóbbi levelére Churchill február 25-én válaszolt, de levele azt tanúsítja, hogy a brit misszió jelentései és Tito marsall levelei alapján sem fogta fel a valóságos jugoszláviai helyzetet, még kevésbé a népi mozgalom álláspontját a királlyal kapcsolatban. Churchill így kezdte levelét:

„Teljesen megértem az Ön nehézségeit, és üdvözlöm azt a szellemet, ahogyan Ön megközelíti azokat. Köszönöm Önnek, hogy megértette az enyémeiket. Első lépésünk lesz biztonságban visszahívni Mihajlovicstól az összekötő tiszteket. Kiadtuk a megfelelő parancsokat, végrehajtásuk azonban eltarthat néhány hétig. Eközben, nem biztosíthatna engem arról, hogy Petár királyt, ha megszabadítja magát Mihajlovicstól és más rossz tanácsadóitól, felszólítja, csatlakozzék honfitársaihoz a harcmezőn...?” Churchill a politikai követelések csökkentését kéri Titótól, hogy együtt „dolgozhassunk Jugoszlávia egyesítéséért a közös ellenséggel szemben”.

A levél végén Churchill ugyan újra kérte Tito marsalltól kívánságait, legfőbb gondját azonban továbbra is a király támogatása jelentette. Április elején Eden külügyminiszternek írt levelében sajnálkozva állapította meg, hogy a király még mindig nem szabadult meg Mihajlovicsától. Ha a király tovább habozik „eljuttassa minden esélyét trónja viszszerzésére”. Tito főhadiszállásán most már jelentős szovjet delegá-

ció is van, „és nem lehet kétségünk az iránt, hogy az oroszok egyenesen egy Tito által vezetett, kommunista Jugoszláviára törekszenek...”

Éppen ezért remélem, hogy Ön most a leggyorsabban cselekszik...”

A cselekvés azonban vagy nem volt elég gyors, vagy a király tovább vonakodott, mert Churchill csak újabb hat hét elteltével, május 17-én közölhette végre Tito marsallal, hogy a király menesztette kormányát, benne Mihajlovicsot, mint hadügyminisztert. Levele szerint Churchill továbbra is arra törekedett, hogy az eddig Mihajlovics vezette erők együttműködjenek Titóval a független Jugoszláviáért, és javasolta a marsallnak, ne ítélje el ezeket nyilvánosan.³⁸

1944-ben egyébként a nyugati hatalmaktól a jugoszláv népi erők több mint 100 000 puskát, több mint 50 000 géppuskát és géppisztolyt, 1380 aknavetőt 324 000 hozzá tartozó gránáttal, 636 000 kézigránátot, több mint 97 millió db gyalogsági löszert, 700 rádiókészüléket, 175 000 egyenruhát és 260 000 pár lábbelit kaptak³⁹.

A jugoszláv népi erőknek sikerült Visz (Lissza)-szigetét támaszponttá kiépíteni. A németeknek részben 1943 végén, méginkább 1944 tavaszán sikerült birtokukba venniük az Adriai-tengerben fekvő szigeteket, Visz kivételével. Viszt a mintegy 8000 fő erejű 26. népi hadosztály védte. Környékén voltak a népfelzabardító hadsereg tengeri erőinek támpontjai. Már 1943. október 17-én ideérkezett egy csoport brit torpedónaszád, majd később ágyúaszádok is. A jugoszláv legfelsőbb parancsnokság 1944. január 13-i engedélyével május 5-ig a szigeten állomásozott a brit 2. commando-csoport, a 40. és 43. tengerészeti parancsnokság, továbbá egy amerikai csoport tüzér, utász és hadtáp alakulatokkal, összesen mintegy 2000 katona és tiszt. A sziget légvédelmét gyalogsági és haditengerészeti fegyverekkel, nyolc légvédelmi üteggel és több légvédelmi géppuska támponttal biztosították.

Viszen 1944 május elejére repülőteret építettek ki, ezen az olaszországi Bariból jövő szovjet szállítógépek szálltak le, valamint a brit 334. wing gépei, ugyancsak a népi erőknek szóló szállítmányokkal. Használták ezt a repülőteret a brit balkáni légierő és a 15. amerikai légiflotta gépei is; 1944 nyári hónapjaiban 215 ilyen gép szállt itt le üzemanyaghiány vagy más okok következtében.⁴⁰

A jugoszláviai német erőknek, elsősorban a 2. páncéloshaderegnek igen komoly gondokat okozott a brit és az amerikai repülőgépek tevékenysége Jugoszlávia fölött, különösen az Adriai-tenger közelében. Lothar Rendulic vezérezredes, a 2. páncéloshadereg parancsnokának emlékiratai szerint a szövetséges vadászok és vadászbombázók szinte naponta repültek be a partvidék felől az ország belsejébe. Az országúton a nappali közlekedés jelentős veszteségekkel járt. A német repülőgépek vadászvédelem nélkül alig repülhettek, vadász viszont kevés volt, gyakran semmi. 1944 áprilisában, a dalmát szigetekért vívott harcokban a szövetséges légierő számos német partraszálló járművet süllyesztett el.⁴¹

³⁸ Minderre I. *Churchill* V/2. 118., ill. 177. s köv. o. — Tito levelei uo. 178/179., 181/182. o.

³⁹ *Josef Matl*: Jugoslawien im zweiten Weltkrieg. Osteuropa Handbuch. Köln/Graz, Böhlau-Verlag, 1954. 117. o.

⁴⁰ *Strugar* 193/194. o. — Wing = a brit légierő taktikai köteléke, általában 2–3 századból állott.

⁴¹ *L. Rendulic*: Gekämpf, gesiegt, geschlagen. Wels — München, Verlag Welsermühl, 1957. 215/216. o.

Segítette a brit, az amerikai, de nem utolsó sorban a szovjet légierő a Legfelsőbb Partizán Parancsnokság tevékenységét 1944 májusában is, amikor a 2. Német Páncéloshadserg jelentős erők, köztük SS-ejtőernyősök bevetésével, a Rösselsprung fedőnevű hadművelet keretében meg akarta semmisíteni a Drvar városában tartózkodó legfelsőbb parancsnokságot. A fő cél Tito marsall elfogása vagy meggyilkolása volt, a legfelsőbb parancsnokság tagjaival, valamint a szövetséges missziókkal egyetemben.⁴² Az SS-ejtőernyősök 1944. május 25-én leugrottak Drvar fölött — a hadművelet azonban kudarcot vallott. A németek mozdulatait nappal rendkívüli mértékben gátolta az angol—amerikai légierő, amely — az OKW hadműveleti naplójának megállapítása szerint is — „eddig még soha nem tapasztalt mértékben avatkozott be a harcokba. Nemcsak a közvetlen harcteret uralta, hanem az egész horvát térséget...”⁴³ A legfelsőbb parancsnokság Tito marsallal az élén harcolva eljutott Kupresko Polje-ig, ahonnan Titót a legfelsőbb parancsnokság, továbbá a szovjet és a brit katonai misszió néhány tagjával Porsnyikov szovjet pilóta a június 3-áról 4-ére forduló éjszakán egy Dakóta típusú géppel Bariba vitte. Innen azután egy brit romboló Visz-szigetére szállította őket.⁴⁴

A Földközi-tenger térségének katonai eseményei között 1944 első hónapjaiban továbbra is az olaszországi hadszíntér foglalta el az első helyet. Brooke brit vezérkari főnök javaslatára — aki egyébként 1944. január 1-ével tábornaggyá lépett elő⁴⁵ — január 22-én amerikai—brit erők szálltak partra Rómától alig 50 km-re délre Anziónál. Jóllehet a partraszállás a terveknek megfelelően sikerült, és éjjelre már 36 000 ember tartózkodott a hídfőben 3000 járművel, részben a katonai vezetés hibájából, részben pedig a németeknek a vártnál jóval erősebb ellenállása következtében a harcok túlságosan elhúzódtak. A 14. napon az amerikai—brit erők létszáma elérte a 70 000 főt, a járműveké a 18 000-t! Ennek ellenére a németek február 16-án ellencsapást kezdtek, de a Hitler által kitűzött célt, a hídfő megsemmisítését nem tudták megvalósítani. Február 22-én Churchill az alsóházban — az olaszországi harcokról beszámolva — kijelentette, hogy a németek 18 hadosztályt küldtek Dél-Olaszországba, ezek feltehető létszáma a hadtáp alakulatokkal együtt félmillió ember. „Így jött létre egy nagy mellék-arcvonal, és valahol nekünk is harcolnunk kell a németekkel, ha nem akarunk tétlenül állni, és nézni az oroszokat.”⁴⁶

⁴² Az egész hadműveletet részletesen leírja *Karl-Dieter Wolff*: Das Unternehmen „Rösselsprung”. Der deutsche Angriff auf Titos Hauptquartier in Drvar im Mai 1944. Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1970. 4. füz.

⁴³ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). IV. köt. 1. Januar 1944— 22. Mai 1945. Bev. és magy. *Percy Ernst Schramm*. Frankfurt am Main, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1961. Ebben „Das Unternehmen „Rösselsprung“ (Mai—Juni)” c. rész 661. s. köv. o.; az idézet a légierőről, 664. o. — Horvátország területe ekkor az Adriai-tengerig terjedt.

⁴⁴ A legfelső parancsnokság menekülésére l. *Strugar* 211. s. köv. o. Vö. K.—*D. Wolf* 505. o. Porsnyikov szovjet pilóta szerepére l. A Nagy Honvédő Háború története IV. köt. 340. o. *Wolff*nál (505. o.) a pilóta neve Sornikov; *Strugar* (213. o.) szerint a szállítást szovjet és angol—amerikai repülőgépek végezték.

⁴⁵ *Bryant* 131. o.

⁴⁶ Anzióra *Mark W. Clark*: Mein Weg von Algier nach Wien. Velden a. W. — Wien, Obelisk Verlag, 1954. 331. s. köv. o. és *Churchill* V/2. 187. s. köv. o., alsóházi beszéde uo. 200/201. o.

Emlékirataiban Churchill elismeri, hogy az anziói partraszállás „egyszer adódó alkalom és megcsalt remények története”. Ez különben érvényes az egész brit—amerikai olaszországi hadjáratra. Teherán előtt Churchill még azzal számolt, hogy 1944 januárjában elfoglalják Rómát; március végén már csak annyi reménye maradt, hogy a Csatornán való átkelést a Földközi-tenger térségében levő hadseregek egy Rómától délre indított rohammal tudják majd támogatni.⁴⁷

Az Overlord tényleges támogatása azonban — mint az a teheráni értekezlet határozataiból is kitűnik — egy dél-franciaországi, esetleg még az Overlord-nál korábban végrehajtott partraszállás lett volna. Ehhez a határozathoz az amerikai vezérkari főnökök ragaszkodtak is, annál kevésbé a britek. Brooke naplója szerint a három brit vezérkari főnök 1944. február 3-án megvitatott egy, amerikai kollégáiknak szóló táviratot. E távirat célja az amerikaiak meggyőzése lett volna, hogy az olaszországi helyzetváltozás, azaz a hadműveleteknek a vártnál jóval lassúbb előrehaladása folytán „csak egyet lehet tenni: Olaszországban folytatni a harcot, és feladni a dél-franciaországi partraszállás minden gondolatát”.

Churchill most egyetértett vezérkari főnökeivel, de más javaslatot tett. Február 8-án közölte Brooke-kal: a Csatorna-hadművelet előtt három héttel Bordeaux-nál partra kell tenni két páncélosadosztályt. Brooke többórás vitában ugyan meggyőzte főnökét ennek lehetetlenségéről, de az később is több más „ellenterv”-vel állt elő. Február 16-án változásokat javasolt a már betöltött parancsnoki helyeken, az Overlord-dal kapcsolatban Brooke által előterjesztett titoktartási intézkedésekhez csak egy hónapos halogatás után járult hozzá, stb.⁴⁸

Az amerikai és a brit vezérkari főnökök vitája voltaképpen nem is arról folyt, hogy milyen legyen a viszony az Overlord és az Anvil, azaz az észak- és dél-franciaországi partraszállás között, hanem arról, honnan vegyék ez utóbbihoz, az Anvil-hoz az erőket. Mivel az Overlord-ot csak erősíteni lehetett, kézenfekvő volt, hogy a dél-franciaországi partraszálláshoz szükséges csapatokat a Földközi-tenger térségéből, elsősorban az olaszországi hadszíntérről teremtsék elő. Ez viszont rendkívül érzékenyen érintette a briteket, akik az egész olaszországi hadjáratot saját háborújuknak tekintették, amellyel kapcsolatban szerintük az amerikaiak eddig is inkább akadályozó, mintsem segítő szerepet játszottak.

Március 21-én Henry Maitland Wilson tábornok, földközi-tengeri szövetséges főparancsnok utasítást kapott, mondjon véleményt az Anvil hadművelettel kapcsolatban. Wilson kijelentette, hogy Róma bevétele előtt határozottan ellenzi csapatok kivonását az olasz hadszíntérről. Éppen ezért javasolja, ejtsék el az Anvilt és Dél-Franciaországban csak az ellenfél összeomlása esetén szálljanak partra. Ezt követően Wilson olyan utasítást kapott, hogy álljon készenlétben vagy egy júliusi dél-franciaországi partraszállásra, vagy a németek elintézésére Olaszországban.⁴⁹

⁴⁷ Churchill V/2. 204. o.; optimista tervei Rómával kapcsolatban uo. 17/18.; az Overlord támogatása Olaszországban 223. o.

⁴⁸ Bryant 146., 148., 152., ill. 148/149. és 166/167. o.

⁴⁹ Churchill V/2. 226. o.

Március és április folyamán az amerikai vezérkari főnökök, elsősorban George Cattlett Marshall, a szárazföldi csapatok vezérkari főnöke, ismételten sürgették a briteket a dél-franciaországi partraszállással kapcsolatos határozott állásfoglalásra.

John Dill tábornagy, a washingtoni brit katonai misszió vezetőjének véleménye szerint Marshall tábornokot semmi sem bírhatta volna rá az Anvil feladására, Churchill és Brooke viszont legalább ugyanilyen mértékben ragaszkodott Róma bevételehez, az olaszországi hadjárat erőteljes folytatásához. Végül az amerikaiak megígérték, hogy a Csendes-óceánról átszállítanak a Földközi-tengerre 26 páncélos partraszálló és 40 közönséges partraszálló hajót. Erre a britek kénytelenek voltak hozzájárulni a dél-franciaországi partraszállásnak az amerikaiak által javasolt július 10-i időpontjához, azzal a kikötéssel, hogy ezt a körülményektől függően elhalaszthatják vagy felfüggeszthetik.⁵⁰

Május 25-én Brooke jelentést kapott arról, hogy az anziói hídfő csapatai egyesültek a főarcvonal erőivel. Tíz nappal ezután, június 4-én Harold Alexander tábornok csapatai bevonultak Rómába, két nappal megelőzve ezzel az Overlord megindítását, 1944. június 6-át. Jóllehet az Overlord sikeréhez minden elképzelhető előfeltételt maximálisan biztosítottak, a kételyek, elsősorban a brit vezetők körében, mindvégig fennmaradtak. Május 3-án, jó egy hónappal a partraszállás előtt, Churchill az egybegyűlt dominiumi miniszterelnökök előtt kijelentette, hogyha az ő tanácsát fogadták volna el, akkor a háborút más terv szerint vezették volna, mert ő délkeletről „göngyölítette” volna fel Európát, hogy kezdet fogjon az oroszokkal. Június 5-én pedig, közvetlenül a partraszállás előtti órákban, Brooke ezt írta naplójába: „... Rendkívüli gondban vagyok az egész hadművelet miatt... A legrosszabb esetben az egész háború legszörnyűbb katasztrófájává válhat...”⁵¹

A normandiai partraszállás sikerült, a régóta várt második front létrejött, de az Anvil, a dél-franciaországi partraszállás ezzel nem vált szükségtelemmé. A probléma elsősorban az olasz hadszíntérrel függött össze, ezért Róma elfoglalása után újra elővették. Marshall tábornok a normandiai partraszállás kezdete, a D-nap után nem sokkal Angliába érkezett, és sürgette nyugat- vagy dél-franciaországi kikötők mielőbbi birtokba vételét, hogy meg lehessen gyorsítani amerikai csapatok átszállítását Európába. Június 13-án a brit és az amerikai vezérkari főnökök együttes ülésükön elhatározták, hogy Olaszországban az előnyomulást a Pisa—Rimini vonalon félbe kell szakítani, és partraszállást kell előkészíteni Dél- vagy Nyugat-Franciaország, vagy az Adria északi csúcsa ellen. Az ülésen Wilson tábornoknak megszövegezett utasítás még nyitva hagyta a kérdést, hogy a három lehetséges hadművelet közül melyiket valósítják majd meg.

Válaszul június 19-én Wilson tábornok azt közölte a vezérkari főnökkel, hogy véleménye szerint ő a közös célnak a Pó síkságra való előnyomulással használna a legjobban. Ebből egy isztriai partraszállás után le-

⁵⁰ Brooke 1944. március 27-i naplóbejegyzése, *Bryant* 177. o., *Bryant* véleménye 179. o., Dill tudósítása és az amerikaiak ígérete, ill. ennek hatása 183. o.

⁵¹ *Bryant* 197. o.; *Churchill* 337. o.; Churchill május 3-i beszédére hivatkozik *Bryant* 205. o.; Brooke június 5-i naplóbejegyzése uo. 208. o.

hetőség nyílnék Ljubljana vidékén keresztül bevonulni Magyarországra és Ausztriába, és tovább törni előre Németország szívébe. Alexander egyetértett közvetlen parancsnokával, és kettőjük véleményét Smuts tábornagy, aki ez idő tájt éppen Olaszországban tartózkodott, június 23-án közölte Churchillel. Smuts szerint Alexander szárazföldön és tengeren akar támadni, Wilson viszont a tengeren három hadosztállal, és a levegőből egy-két hadosztállal támadva reméli, hogy szeptember elejéig Triesztet el tudja foglalni.⁵²

Churchill kapva-kapott ezeken a javaslatokon. Június 28-i keltezéssel terjedelmes memorandumot készített: „Hadműveletek az európai hadszíntéren” címmel. Ismertette a helyzetet és a feladatokat, majd rátért az Overlord-ra, amely sikeresen haladt előre, és amelyet ezért tovább vitatni már nem lehetett. A tervezett további franciaországi partraszállásokról viszont azt próbálta kimutatni, hogy ezek véleménye szerint semmiképpen sem befolyásolják az Észak-Franciaországban tomboló nagy csatát. Wilson, Alexander és Smuts az Adrián keresztül végrehajtandó tervet javasolnak, amelynek azonban taktikailag semmivel nem lenne több kapcsolata az Overlord-dal, mint az Anvil változatainak. Felvetődik a kérdés, hogy helyes lenne-e az olasz félszigeten győztesen előnyomuló szövetséges hadsereget szétszaggatni egy kétes Anvil kedvéért? Éppen ezért javasolja, hogy az Overlordot nyugatról erősítsék meg, fordítsanak kellő figyelmet Wilson lehetőségeire. Dél-Franciaországnál csak fenyegetsek a németeket, és ne áldozzanak fel „egy nagy hadjáratot egy másik javára. Mindkettőt meg lehet nyerni.”

Roosevelt elnök már másnap, június 29-én válaszolt Churchill memorandumára — elutasítóan, vezérkari főnökei véleményének figyelembe vételével. Szerinte a győzelemhez vivő út a teheráni határozatok végrehajtása, tehát az Overlord kiaknázása, győzelmes előnyomulás Olaszországban, közeli támadás Dél-Franciaországban, együtt a szovjetek előretörésével nyugatra. A németeket Eisenhower arcvonalán kell megverni, és nem lehet csökkenteni ezt a támadást az olaszországi hadművelet kiszélesítésének céljából. Olaszországban az erőknek az Anvilhez való elvonása után is marad elegendő erő a németeknek a Pisa—Rimini vonalán át északra úzásához. Ha öt hadosztályt (három amerikait és két franciát) vonnak el onnan, a fennmaradó 21 hadosztály, számos önálló dandár mellett elegendő fölényt biztosít Alexandernek. Ehhez járul a légi fölény és a korlátlan tengeri uralom.

A földközi-tengeri erőkkel — folytatja Roosevelt — valóban nem lehet Sète vagy Bordeaux ellen támadni. „Ami Iztriát illeti, úgy tűnik nekem, hogy Alexander és Smuts több természetes és nagyon emberi okból hajlamos megfeledkezni két lényeges mozzanatról: ez a valamennyiünk szilárd meggyőződése szerint a háború mielőbbi befejezéséhez szükséges nagy hadászat, és az idő, amelyre a ljubljana horpadásból Horvátország és Magyarország elleni hadművelethez valószínűleg szükség lenne. Egy ilyen előnyomulás nehézségei még jóval nagyobb-

⁵² Marshall és kísérete június 9-én érkezett Nagy-Britanniába, l. Brooke naplóbejegyzését, *Bryant* 213. o.; a június 13-i ülés és határozata uo. 218/129. o.

Wilson választát ismerteti *Churchill: Der Zweite Weltkrieg*. VI. köt. Triumph und Tragödie. 1. könyv: Dem Sieg entgegen. Bern Alfred Scherz Verlag, 1953. 83. o.

nak látszanak, mint amelyekről Ön a Rhône-völgyével kapcsolatban beszél, ahol Ön megfelelkezik a szervezett francia ellenállás erőinek közreműködéséről és az Overlord-erők közelségéről. Nekem azt mondták, hogy már utánpótlási okokból is kétséges, tudnánk-e kellő időn belül a ljubjanai horpadáson túl hat hadosztálynál többet harcba vetni. Közben azon kellene fáradoznunk, hogy Franciaországban kibontakoztassunk 35, most még az anyaországban levő amerikai hadosztályt, hadtest- és hadsereg egységekkel, nem is szólva a mögöttes szolgálatok szükséges kiegészítéséről. Nem egyezhetem bele amerikai csapatok felhasználásába Isztrián és a Balkánon, és éppily kevésbé tudom elképzelni, hogy a franciák hozzájárulnának csapataik ilyen alkalmazásához.”

A továbbiakban az elnök kifejti, hogy Toulon térségében a terep miért kedvezőbb a ljubljanainál és az olaszországinál. Eisenhower döntő fontosságot tulajdonít az Anvil hadműveletnek, amelynek tervezése előrehaladott állapotban van. Az Anvilban Teheránban állapodtak meg, ezt nem lehet elejteni a Sztálinnal való előzetes megbeszélés nélkül. A teheráni terv eddig bevált, most nem lehet elvesztegetni a drága időt és emberi életeteket határozatlansággal és vitával, „ezt a történelem soha nem bocsátaná meg nekünk”. A távirat utolsó mondata:

„Végso soron, tisztán politikai okokból nem élném túl az Overlordnak akár csak kis vereségét sem, ha ismertté válna, hogy bizonyos mértékig jelentős erőket küldtünk a Balkánra.”⁵³

Szó szerint, de aláhúzással idézve az elnöki táviratnak ezt a befejező mondatát, Churchill hozzáteszi:

„Azoknak a vitáknak egyetlen részvevője sem gondolt valaha is arra, hogy a *Balkánt* seregekkel rakja meg, Isztria és Trieszt azonban stratégiai és politikai pozíciók voltak, amelyek — különösen az oroszok előnyomulása után — messzeható, erős visszahatással jártak.”

Roosevelt egyébként javasolta, hogy terjesszék érveiket Sztálin elé, de Churchill azt felelte, nem tudja, milyen választ kapnának. Emlékiratai szerint elképzelhető volt, hogy Sztálinnak katonai okokból érdeke Alexander hadseregének keleti irányú támadása, amely alaposan befolyásolná a balkáni erőviszonyokat, a félsziget érintése nélkül, és a Románia vagy Erdély elleni szovjet támadással egyetemben messzeható eredményekhez vezethetne. Politikailag és távlatban tekintve, talán előnyösebbnek látja, ha a britek és amerikaiak a Franciaországban küszöbönálló súlyos csatákban játszanak szerepet, „úgyhogy Kelet-, Közép- és Dél-Európa önmagától esnék ellenőrzése alá”.

Roosevelt július 2-án újra hangsúlyozta, hogy vezérkari főnökeivel együtt meg van győződve Anvil szükségességéről, és követeli a szükséges utasítás kiadását Wilson részére. Churchill így kénytelen volt meghátrálni — mint mindjárt látjuk, csak átmenetileg —, és Wilson nyomban parancsot kapott: augusztus 15-én támadás Dél-Franciaországban. A hadművelet fedőnevét ekkor Anvil-ről Dragoon-ra változtatták.

A Wilsonnak szóló parancs kiadása után két nappal, augusztus 4-én Churchill már azzal állt elő, hogy a Dragoon-hoz rendelkezésre álló

⁵³ A memorandum teljes szövegét közli *Churchill VI/1. 445. s köv. o.; Roosevelt válasza 451. s köv. o.*

erőket a főhadiszíntérre, Észak-Franciaországba kellene áthelyezni. Augusztus 6-án pedig Harry Hopkins-nak, az elnök tanácsadójának küldött részletes táviratot, támogatást kérve tőle legújabb tervéhez. Hopkins másnap elutasító választ küldött, síkraszálva Anvil megvalósítása mellett.⁵⁴

A Dragoon-terv félretétele végett augusztus 5-én Churchill meglátogatta Eisenhower portsmouthi főhadiszállásán, de az amerikai tábornok nemet mondott a brit miniszterelnök javaslatára, „nemet minden változtatban, amit az angol nyelv kínál”. 8-án pedig megérkezett Roosevelt távirata, melyben az elnök közölte, nincs abban a helyzetben, hogy hozzájáruljon a Dragoon-hoz készenlétbe állított eszközök másutt való felhasználásához. — Így aztán Churchillnek is be kellett adnia a derekát, figyelembe véve, hogy az amerikai hadseregek létszáma Európában és a Távol-Keleten is felülmúlta a briteket.⁵⁵

Isztriai tervét Churchill legközelebb augusztus 12-én Nápolyban adta elő, Tito marsallnak, akivel itt, a Villa Rivalta-ban találkozott először. A beszélgetés Wilson tábornok térképszobájában folyt, ahol Churchill ismertette a normandiai, majd a többi európai arcvonal helyzetét, a németek várható mozdulatait. „Miközben beszéltem, Isztria térképére mutattam, és aztán megkérdeztem Titót, honnan tudnának együttműködni fegyveres erői a mienkkel közös előnyömülésre, ha sikerülne nekünk az olasz keleti tengerpartról Isztriába jutni. Segítség lenne, mondtam tovább, ha a jugoszláv tengerparton rendelkezésünkre állna egy kis kikötő, amely befogadhatná a tengeri úton küldött hadianyagot. Júniusban és júliusban fegyveres erői repülőgépek útján csaknem kétezer tonnát kaptak, de sokkal többet tehetnénk, ha lenne egy kikötőnk. Tito azt válaszolta, hogy a német ellenállás az utóbbi időben erősebb lett, a jugoszláv veszteségek nagyobbak; de ennek ellenére van abban a helyzetben, hogy Horvátországban és Szlovéniában jelentékeny erőket állítson fel. Egy Isztria elleni hadművelet, amelyben a jugoszláv fegyveres erők is részt vehetnének, hasznos lenne számára.”

A megbeszéléseken Churchill ismételten hangsúlyozta az alkotmányos monarchia előnyeit, és a király visszatérésének szükségességét. Ágyúaszádokat, könnyű harckocsikat és tüzérséget ígért a jugoszlávoknak, de hangsúlyozta, hogy a brit érdeklődés „csökkenne, ha Jugoszláviában a harcok pusztá polgárháborúvá nőnének át, és a németek elleni harcot csak úgy mellékesen viselnék”.⁵⁶

Nápolyból Churchill Korzikára repült, innen augusztus 15-én egy brit romboló fedélzetéről megszemlélte a dél-franciaországi partraszállást. Emlékirataiban a Dragoon és következményei ismertetéséhez szükségesnek tartotta hozzátenni: „Ezért természetesen magas árat kellett fizetni. Olaszországi hadseregeinket megfosztották attól a lehetőségtől, hogy súlyos vereséget mérjenek a németekre, és hogy valószínűleg az oroszok előtt Bécsbe érjenek, minden következménnyel, ami ebből adódhatott.”⁵⁷

⁵⁴ Churchill VI/1. 88. s köv. o. — Válaszában Hopkins még a régi fedőnevet, az Anvil-t használta.

⁵⁵ Churchill VI/1. 93/94. o.; Eisenhower magatartása *Butcher* 663. o.

⁵⁶ Churchill VI/1. 115. s köv. o.

⁵⁷ Uo. 122. s köv. o., az idézett rész 128/129. o.

Érdekes szemügyre venni, hogyan tolódtak el Churchill balkáni céljai Törökországtól és az Égei-tengertől egyre nyugatabbra. Ma már nyilvánvaló, hogy politikai okokból, a Vörös Hadsereg megelőzésének reményében sürgette 1944 június—júliusában a Dél-Franciaország elleni tervek elejtését, és az ily módon felszabaduló erőknek Olaszországban hagyását, vagy a ljubjanai horpadáson keresztül Bécs irányába való betetését. Ezt a tervet szokása szerint most is a tényleges helyzetet és lehetőségeket mellőzve dolgozta ki. A brit birodalmi vezérkar főnöke, Alan Brooke tábornagy már június 23-án, tehát még a Rooseveltnek küldött memorandum elkészítése előtt megmagyarázta neki, hogy „még Alex' optimista becslése szerint is az előnyomulás a Pisa—Rimini vonalon át csak szeptemberben kezdődhet meg; ez azt jelenti, hogy az Alpokon keresztül téli hadjáratba bocsátkoznánk. Nehéz volt megvilágítani neki, hogy az évszakra és az ország földrajzi adottságaira való tekintettel egy helyett három ellenséggel állnánk szemben.”⁵⁸

Brooke érvelése azonban semmiféle hatást nem gyakorolt a miniszterelnökre, aki nemcsak heteken át vitatkozott Bécsre vonatkozó elképzeléseiről az amerikaiakkal, hanem, mint azt augusztus 31-én Smuts tábornaggal táviratban közölte: „Utasítottam Alexandert, legyen készen a háború közeli befejezése esetére, hogy felderítő páncélcocsival a leggyorsabban előretörhessen Bécsbe.”⁵⁹

Olaszországi látogatásáról Churchill csak augusztus 28-án repült vissza Nagy-Britanniába, hogy szeptember 5-én ismét útra keljen, törzsfőnökeivel és kíséretével a Queen Maryn a második quebeci konferenciára. Emlékiratai szerint a konferencián Nagy-Britanniának a Japán elleni háborúba bekapcsolódását akarta megbeszélni az amerikaiakkal, a Németország elleni háború folytatásának problémáit, végül, voltaképpen elsősorban, a Vörös Hadsereg megelőzését Közép-Európában:

„Még egy másik dolog foglalkoztatott nagyon engem, súlyt helyeztem rá, hogy megelőzzük az oroszokat Közép-Európa bizonyos részein. Így például a magyarok tudatták velünk, hogy egy orosz előnyomulásnak ellenállnának ugyan, de brit fegyveres erő előtt, ha időben beérkezne, letennék a fegyvert. Amennyiben a németek Olaszországot teljesen kiürítenék vagy visszavonulnának az Alpokra, azt kívántam, hogy Alexander legyen képes partra szállni az Adrián át, birtokába venni, megszállni Isztriát, és megkísérelni, hogy az oroszok előtt érjen Bécsbe.”

Kilenc évvel az események után írt emlékirataiban Churchill Quebecre kidolgozott programjának ismertetésében az utolsó helyre teszi az Isztrián keresztül Bécs ellen elképzelt támadást.⁶⁰ Brooke naplójából azonban — mint már jónéhányszor — most is pontosabb képet kapunk. A tábornagy 1944. szeptember 8-i feljegyzése szerint, a Queen Maryn tartott ülésen a miniszterelnök „öregnek, betegnek és levertnek látszott. Nyilvánvalóan csak fáradsággal tudott koncentrálni, és fejét állandóan a kezével támasztotta fel. Azzal vádolt bennünket, hogy összeesküdtünk ellene, és kívánságai ellen dolgozunk. Felfogása szerint azzal az egye-

⁵⁸ *Bryant* 225/226. o.

⁵⁹ *Churchill* VI/1. 129/130. o.

⁶⁰ Uo. 157. o.; indulás Kanadába 179. s köv. o.; Magyarország 182. o.

düli céllal utazunk Quebecbe, hogy az amerikaiakból kiszedjük az Isztria és Trieszt elleni hadművelethez szükséges partraszálló hajókat, és ekkor jövünk mi, azt állítva, hogy Isztriának az események alakulását tekintetbe véve semmi értéke többé!”

Szeptember 9-én Churchill írásban is közölte vezérkari főnökeivel: csak azért mennek Quebecbe, hogy megszerezzék az isztriai hadművelethez szükséges hajóteret.⁶¹

Quebecben a szeptember 13-án délelőtt tartott első teljes ülésen Churchill nagy beszédben ismertette az általános helyzetet, majd — miután Marshall tábornok az elmondottakkal egyetértett — kijelentette, hogy „új legelők és vadászmezők után kell nézni”. Az egyik ilyen cél az Adria, ahol bele lehet szúrni „Németország hónaljába”. Innen tovább lehet menni Bécs felé, és ezt a mozdulatot igazolja „az oroszok gyors benyomulása a Balkánra, és a szovjet befolyás veszélyes kiterjedése ebben a térségben”.

Életrajzi jegyzeteiben Brooke hangsúlyozza, hogy semmiféle tervük nem volt egy ilyen bécsi hadműveletre, de ő nem is hitte, hogy erre lehetőség nyílik. Churchill előterjesztésével kapcsolatban az amerikaiak nem nyilvánítottak véleményt, csak megígérték, hogy nem vonják ki partraszálló járműveiket a Földközi-tengerről, amelyeket így fel lehet használni az Adriai-tenger északi részében. Hozzájárultak ahhoz is, hogy megvalósuljon a bécsi terv, amennyiben a háború elég hosszan tart, és mások nem érnek előbb oda. Valamiféle „általános egyetértés” tehát ezen a konferencián sem alakult ki a brit és az amerikai vezetők között; az amerikaiak most nem szálltak szembe Churchill irreális, a brit imperializmus érdekeit szolgáló terveivel, hanem az időre bízták a megoldást.

A Quebecben elfogadott határozatokban a központi helyet természetesen a Németország elleni közvetlen támadás foglalta el. Eisenhower figyelmét felhívták arra, hogy Németországot északon és nem délen kell megközelítenie. A ljubljanai horpadáson (és az Alpokon a Brenneren) keresztül csak abban az esetben kerülhet sor hadműveletre, ha előzőleg sikerült szétverni az Albert Kesselring főparancsnoksága alatt Olaszországban harcoló német erőket. A konferencia megállapította, „hogy — amíg Olaszországban tart a csata — a Földközi-tengeren nem állnak rendelkezésre a Balkánon alkalmazható erők, kivéve:

a) a két brit dandárból álló kis hadtestet Egyiptomból, amely készenlétben áll Athén környékének megszállására, hogy ott utat törjön a görög kormánynak, a jog és a rend helyreállításának és a segélyakciók megkezdésének;

b) az Adria-térségében található kis szárazföldi erőket, amelyeket elsősorban aktívan commando-hadműveletekre alkalmaznak majd.”⁶²

Churchill 1944. szeptember 26-án érkezett vissza Kanadából, Amerika érintésével Nagy-Britanniába. A quebeci konferencia eredményével — ha nem is teljes mértékben —, de elégedett lehetett, mivel az ameri-

⁶¹ *Bryant* 271. o.

⁶² *Churchill* VI/1. 183. s köv. o.; *Bryant* 275. o. 1. jegyzet; a brit és az amerikai vezérkari főnökök összefoglalójának egy részét idézi *Churchill* VI/1. 192. s köv. o.

kaiak nem álltak komolyabban ellent annak az elképzelésének, hogy megkíséreljék Bécset a Vörös Hadsereg előtt elérni. Quebec után viszont, éppen a Vörös Hadsereg nagyszerű győzelmei miatt, Kelet-Európára terelődött a figyelem. Erre a térségre vonatkozó elképzeléseinek megbeszélésére azonban keletre kellett utaznia, életében másodszor Moszkvába, a Sztálinnal való harmadik találkozásra.

1944 ősztől a háború befejezéséig

„Az orosz harc vonal dörgése mögött felemelte fejét a kommunizmus. Oroszország volt a felszabadító, és a kommunizmus a credo, amit magával hozott.” — E szavakkal kommentálja emlékirataiban Churchill a Vörös Hadsereg győzelmes előnyomulása folytán Kelet-Európában 1944 októberére előállott helyzetet, amely az ősz során egyre „feszültebbé vált”. Bevallása szerint mélyen érintette Lengyelország és Görögország sorsa; az előbbiért léptek be a háborúba, az utóbbiért sok „fájdalmas erőfeszítést” tettek. Mindkét ország kormányja Londonban keresett menedéket, és Churchill „felelősnek” érezte magát értük.

A másik megbeszélésre váró probléma az új világszervezet, az Egyesült Nemzetek és ennek szervei létrehozása kapcsán jelentkezett. Ennek az új szervezetnek legfőbb szerveként a közgyűlést és a biztonsági tanácsot javasolták, de a szavazati jogról és még inkább a szavazás módjáról komoly vita alakult ki.

A moszkvai út gondolata valószínűleg még a tengerentúlon, de legkésőbb a Queen Mary fedélzetén megszületett Churchill fejében. A visszaérkezését követő napon, szeptember 27-én már utasította Charles Portal RAF-marsallt, a brit királyi légierő vezérkari főnökét a moszkvai út repülési tervének kidolgozására. Egyidejűleg táviratban fejezte ki elismerését Sztálinnak a Vörös Hadsereg legutóbbi győzelmeihez, beszámolt a quebeci konferenciáról, Roosevelttől európai utazásának tervéről, továbbá a Japán elleni háborúról és ebbe a Szovjetunió bekapcsolódásáról. Egyúttal jelezte, hogy októberben szívesen Moszkvába látogatna.

Sztálin szeptember 30-i táviratában „a legmelegebben üdvözölte” az októberi moszkvai látogatás gondolatát. A szovjet vezetők messzemenően segítettek a repülőút megszervezésében. Október 4-én Churchill táviratban ismertette útvonalának tervét, és kérte Sztálint, hogy Szimferopolban vagy környékén üzemanyag felvételére leszállhasson, és hogy repülésének és leszállásának irányítására előre küldhessen egy repülőgépet. Sztálin ehhez haladéktalanul hozzájárult.⁶³

Október 2-án, a vezérkari főnökök ülésén Churchill bejelentette, hogy Eden külügyminiszterrel együtt a legközelebbi szombaton Moszkvába utazik, és az az óhaja, hogy Brooke elkísérje. A tábornagy természetesen nem mondhatott nemet, még másirányú kötelezettségeire hivatkozva

⁶³ Churchill VI/1. 247/248. o.; utasítás Portalnak uo. 254. o.; Churchill és Sztálin táviratváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941–1945. I. köt. A. W. Churchill-lel és C. Attleel folytatott üzenetváltás (1941 július — 1945 november). Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958. 308. s. köv. o.

sem, és így a miniszterelnök és kísérete két repülőgépen október 7-én éjfélkor Lyneham repülőteréről elindult Moszkvába.

A két gép hétórás repülés után, október 8-án reggel a nápolyi repülőtéren szállt le először. Nápolyban Churchill és Brooke megbeszélést tartott Maitland Wilsonnal, Harold Alexanderrel és több más vezető személyiséggel. A téma az amerikai hadosztályok és partraszálló hajók Olaszországban maradása volt. Brooke naplóbejegyzése: „Nehéz tervet csinálni; Alex' kifáradt csapataival megreked az Apenninekben, és semmit sem nélkülözhet partraszálló hadműveletekhez. Egyidejűleg Magyarország békét kér, az oroszok benyomulnak Jugoszláviába, és elébe mennek Tito partizánjainak. Éppen ezért nehéz felbecsülni, milyen lesz majd a helyzet, amikor Alex' erőket tud szerezni, azaz februárban.”⁶⁴

Az út Kairón át folytatódott, és a britek 34 órás út után október 9-én, moszkvai idő szerint röviddel 12 óra előtt szálltak le a szovjet főváros repülőterén. Este 22 órakor a Kremlben már meg is tartották az első megbeszélést, amelyen csak Sztálin, Molotov, Churchill és két tolmács volt jelen. Megállapodtak abban, hogy meghívják a londoni emigráns lengyel kormány miniszterelnökét és külügyminiszterét. Kedvezőnek ítélve a pillanatot, emlékiratai szerint Churchill javaslatot tett az „ügyek szabályozására a Balkánon”. Állítása szerint sebtében egy kis cédulára fel is írta, hogy az egyes országokban hány %-ban lenne érdekelve a Szovjetunió, és hány %-ban Nagy-Britannia (az USA-val egyetértésben).⁶⁵

A brit és a szovjet kormány képviselőinek 1944. októberi moszkvai tárgyalásainak jegyzőkönyvét eddig egyik fél sem tette közzé. Így erre a jelenetre és a Balkánnal kapcsolatos állítólagos megállapodásra Churchill munkája az egyetlen forrás. A szovjet történetírás mindenesetre kategórikusan tagadja, hogy ilyenfajta megegyezésre sor került volna. Az tény, hogy Churchill már hónapokkal korábban elhatározta: megbeszéli Sztálinnal a balkáni problémákat. Jellemét ismerve nem kétséges, hogy ezzel nyomban Moszkvába érkezése után előhozakodott. Az állítólagos megegyezésre a brit miniszterelnök Moszkvából Londonba küldött jelentéseiben, később pedig emlékirataiban ismételtlen hivatkozik, így — az alább ismertetendő — görögországi angol intervenció kapcsán is.⁶⁶

Az első ülésről október 10-i keltezéssel Churchill és Sztálin együttesen aláírt táviratban tudósította Rooseveltnél elnököt. Ebben többek között ez áll: „Meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, hogy miképpen egyeztessük össze a legjobban politikánkat a balkáni országok tekintetében, Magyarországot és Törökországot is ide sorolva . . .”

A következő napokban különféle kérdéseket tárgyaltak meg, így október 13-án Lengyelország problémáit, a londoni emigráns kormány,

⁶⁴ *Bryant* 291., 293. és 296. o.

⁶⁵ *Bryant* 296. s köv. o.; *Churchill* VI/1. 262. s köv. o.; az első megbeszélés 268–270. o. A jelenetre l. még *Roberto Battaglia: A második világháború*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963. 294/295. o.; röviden ismerteti *Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969. 327/328. o.

⁶⁶ A Nagy Honvédő Háború története IV. köt. az 540–542. o.-n írja le Churchill látogatását; a cáfolat az 541., ill. a 353. o.-n: „Churchillnek ez az állítása rosszindulatú kihilomány.” Churchill hivatkozásai *Churchill* VI/1. 273. s köv.; 276. s köv. és 342. o.

majd a lublini lengyel nemzeti bizottság képviselőivel is. Október 14-én késő este katonai megbeszélésre került sor, előzőleg, a nap folyamán Brooke tábornagy látogatást tett Alekszej Innokentyevics Antonov hadseregtábornoknál, Alekszandr Mihajlovics Vasziljevicszkij marsall, vezérkari főnök helyettesénél. Naplója szerint Brooke „nagyon barátságosnak és közlékenynek” találta Antonovot. „Elmagyarázta nekem, hogyan támadtak a szovjet fegyveres erők mindkét szárnyon, azaz a Baltikumban és a Balkánon, ahol lassabban haladtak előre, és hogyan nyitna Magyarország kapitulációja lehetőséget a Németország elleni támadásokhoz délről. Viszont úgy vélte, hogy a magyar hadsereg nem engedelmeskedik a fegyverletételi feltételeknek, mert sok német tiszt van soraiban, akik esetleg komoly nehézségeket okozhatnak.”

Az egy órás beszélgetést baletteloadás, vacsora, majd a Vörös Hadsereg Művészegyüttesének előadása követte, végül megbeszélés a Kremlben a katonai helyzetről és a tervekről. A Szovjetuniót Sztálin, Molotov és Antonov, Nagy-Britanniát Churchill, Eden, Brooke, Ismay és Burrows, az USA-t pedig Harriman és Deane képviselte. A britek és az amerikaiak térképeket vittek magukkal, amelyeket az ablakokra és a falakra akasztottak, és a résztvevők e térképek előtt foglaltak helyet, közben Churchill és Sztálin egymás mellett.

Churchill rágyújtott egy tíz coll hosszú szivarra, majd javasolta, hogy a megbeszélést a nyugati szövetségesek európai és csendes-óceáni katonai helyzetének megbeszélésével kezdjék. Ez után kerüljön sor a szovjet arcvonal helyzetére. Az európai hadszíntérről Brooke, a csendes-óceániról Deane adjon ismertetést.

Brooke előadása után Sztálin több kérdést tett fel, hasonlóképpen Deane beszámolója után is, a britek és az amerikaiak pedig az Antonov tábornok által elmondottakhoz kapcsolódva kérdeztek. Kérdéseikre részben maga Sztálin válaszolt. — A megbeszélés éjjel után 1 óra 30-kor ért véget, a résztvevők teljes megelégedésére. Végezetül abban állapodtak meg, hogy az ülést 18 órakor folytatják.⁶⁷

Október 15-én a résztvevők össze gyűltek a Kremlben, az időközben belázasodott Churchill kivételével, ezért a brit delegációt Eden vezette. Ezen a megbeszélésen szovjet részről megjelent F. I. Sevcsenko altábornagy is, a Távolszelel Front törzsének főnöke, Jelenléte is utalt az ülés témájára, a Szovjetunió bekapcsolódására a Japán elleni háborúba. Szó esett az ehhez szükséges 60 szovjet hadosztály odaszállításáról és ellátásáról, az USA és a Szovjetunió együttműködéséről, támaszpontok átengedéséről az amerikaiaknak, a titoktartásról stb. Már éjjel után, lefekvés előtt Brooke ezt írta naplójába: „Jóval többet értünk el, mint amennyit reméltem.” Később pedig, életrajzi jegyzeteiben Sztálinról: „Meglepő ismereteket mutatott a vasútügy technikai részleteiben, tanulmányozta e hadszíntér korábbi harcainak történetét, és nagyon egészséges következtetéseket vont le belőlük. Katonai képességei nagyobb benyomást tettek rám, mint valaha.”⁶⁸

⁶⁷ Sztálin üzenetváltása II. köt. Az F. Roosevelttel és H. Trumannel folytatott üzenetváltás. (1941 augusztus—1945 december) 180/181. o.: *Churchill* VI/1. 270., 278. s köv. o.; *Bryant* 305. s köv. o.; *Deane* 231. s köv. o.

⁶⁸ *Bryant* 307/308. o.

Jóllehet a tanácskozáson a Churchill által sürgetett egyik fő kérdésben, a lengyel ügyben a britek szerint nem történt érdemi előrehaladás, egészében ezt az 1944. októberi találkozót tekinthetjük a második világháború alatti brit—szovjet kapcsolatok tetőpontjának. A léggörőről Churchill emlékirataiban ezt olvashatjuk:

„Nem kétséges, hogy szűkebb körünkben olyan könnyedén, fesztelenül és szívélyesen beszéltünk, ami a két ország között előzőleg nem fordult elő. Sztálin többször kifejezésre juttatta személyes nagyrabecsülését irántam, aminek őszinteségében bizonyos vagyok.”

A brit miniszterelnök látogatásának szovjet értékelését az a tény is bizonyítja, hogy búcsúztatásukra október 19-én délelőtt a repülőtéren maga Sztálin is megjelent, mégpedig korábban, mint Churchill, aki szokása szerint elkésett, és így az egész társaság őt várta az esőben.⁶⁹

A látogatás, és ezen belül Brooke szerepének brit értékelésével kapcsolatban pedig Bryant véleményét kell idéznünk, aki elmondja, hogy Brooke tábornagy beszámolója október 14-én este a Kremlben „diadal volt, és az oroszok, akik az ő kemény, közvetlen megközelítését és meg nem alkuvó kijelentéseit sokkal jobban szerették, mint az amerikaiak, saját terveikkel kapcsolatban sokkal nyíltabbá váltak, mint korábban bármikor. Sztálin által egyenesen Isztria brit invázióját javasolták, és együttes támadást Bécs ellen, feltehetően azért, mert a németek ellenállása a Duna völgyében a vártnál szívósabbnak bizonyult, és szükségük volt szövetségesük segítségére, hogy túljussanak a holtpontra — lehetőség, amelyet a nyugat egyelőre nem tudott felhasználni, mivel Eisenhower elhasználta tartalékait, és Washington vonakodott Olaszországba küldeni azokat az amerikai csapatokat, amelyeket nem tudott ellátni Franciaországban.”⁷⁰

Bryant Sztálinnak ezt az állítólagos javaslatát Herbert Feis: Churchill, Roosevelt, Stalin című, Princetonban 1957-ben megjelent könyve alapján idézi. Feltűnő viszont, hogy sem Brooke megbízhatóan részletes naplójában, sem pedig Churchill vagy Deane emlékirataiban nem esik szó Sztálinnak erről a kijelentéséről. A briteket egyébként a későbbiekben ismételten foglalkoztatta az Isztria elleni támadás; szó esett róla mindjárt Moszkvából hazatérőben október 21-én Nápolyban, a Wilson tábornokkal és másokkal Churchill jelenlétében tartott megbeszélésen, majd a brit vezérkari főnökök 1944. november 28-i, ugyancsak Wilson részvételével tartott ülésén is. Mindkét ülésről Brooke naplójából tudunk, de a részletekre a tábornagy egyik alkalommal sem tér ki, és nem tesz említést a tervezett megvalósítás esetleges időpontjáról sem.⁷¹

Arthur Bryant, ismertetve az 1944. őszi általános katonai helyzetet, eléggé negatívan értékeli Eisenhower, és általában az amerikaiak tevékenységét, mert ennek következtében szeptember, október és november hónapban a nyugati arcvonalon tétlenség állt be, és mert elmulasztották megvalósítani Montgomery javaslatát, a Ruhrvidék elfoglalását. Ennek a „patt”-nak megfelelő helyzet jött létre Olaszországban is, mivel a szö-

⁶⁹ Churchill VI/1. 282. o.; Bryant 311/312. o.

⁷⁰ Bryant 304/305. o.

⁷¹ Uo. 313/314. és 339. o.

vetségesek földközi-tengeri stratégiájukban nem használták ki tengeri eszközeiket, ezáltal a németeknek lehetőségük nyílt arra, hogy „harcoljanak minden sziklás előőrsállásért és vízfolyásért, hogy lekössék a támadót és megakadályozzák az átkelésben az Adrián és a magyar bauxit elvágásában, amelytől a német repülőgépipar függött.”

Eisenhower nem tudott Alexandernek Olaszországba erősítést küldeni, és az amerikai vezérkari főnökök — mint Rooseveltt október 16-án Churchillnek Moszkvába küldött táviratában kifejtette — csatlakoztak Wilson tábornok becsléséhez, „hogy ezen a télen már nem lehet számítani Kesselring hadseregének megsemmisítésére... Valamennyien egy előre nem látott csapathíánnyal állunk szemben...” Elismeri — folytatja Rooseveltt —, hogy az olaszországi hadseregek kemény és nehéz feladatot oldottak meg, és ilyen az is, ami előttük áll, de a Franciaországba szánt csapatokat nem lehet máshová irányítani.

Közölve ezt a táviratot, Churchill megjegyzi, hogy tovatűnt a döntő győzelem reménye. Olaszországban novembertől nem lehetett nagyobb támadást többé végrehajtani, így a brit—amerikai erők csak 1945 tavaszán vívták ki a győzelmet, amelyet már ősszel is annyira megszolgáltak, és majdnem el is értek.⁷²

Csapathíány a fő arvonalon, Franciaországban, elégtelen erő Olaszországban, kihasználhatatlan lehetőségek az Adriai-tenger környékén — mindez nem akadályozta meg a brit vezetést, elsősorban Churchill miniszterelnököt abban, hogy politikai okokból, fegyveres erővel be ne avatkozzék Görögországban, a haladó erőkkel szemben, a már akkor is roskatag monarchia, a reakció védelmében.

Emlékirataiban Churchill elmondja, hogy II. György görög király már 1944. július 7-én segítséget kért tőle az EAM, a görög Nemzeti Felszabadítási Front tevékenységével szemben, és kérte a Georg Papandreu vezette királyi kormány támogatását, mert egyedül ez képes megakadályozni a polgárháborút. Churchill nyomban különböző intézkedéseket tett, illetve kezdett el. Felfogását teljesen világosan tükrözi augusztus 6-án Eden külügyminiszternek küldött távirata. Eszerint Papandreuval közölni kell, hogy ő marad a miniszterelnök. „Az EAM viselkedése teljesen tűrhetetlen. Nyilvánvalóan nem akar mást, mint kikényszeríteni Görögország kommunizálását a háborús zavarok közepette, anélkül, hogy a népnek lehetősége lenne demokratikus módon dönteni.” Papandreut nem lehet „a nyomorult görög (kommunista) banditák első fogvisorgató morgásánál a farkasok elé vetni”.

A sok évtizedes politikai gyakorlattal rendelkező brit miniszterelnök Görögországban sem akart félmegoldást. Ugyanezen a napon utasítást adott a vezérkari főnökök bizottságának, hogy egy hónap múlva Athénba kell helyezni mintegy 10—12 ezer embert, néhány löveggel, harcokocsival és páncélkocsival. A cél nem az, hogy uraljuk Görögországot, vagy hogy túlmenjünk Athén közvetlen környékén, de a fővárost, mint a kormány székhelyét és a hozzávezető utakat biztosítani kell.

⁷² Uo. 316—318. o. A „patt” (stalemate) kifejezés az angol nyelvű kiadásban. 240. o.; a német szöveg megfelelő helyén „Stillstand” áll. — Rooseveltt távirata Churchill VI/1. 266/267. o.

Minderre akkor kerül majd sor, ha a németek már elvonultak, vagy megkezdték északra vonulásukat.⁷³

Churchill tehát nem a németek, hanem a haladó erők, az ELASZ (Népi Felszabadító Hadsereg) elleni harcra szándékozott angol katonákat Görögországba küldeni. Augusztus 17-én táviratban kérte Roosevelt támogatását: „... nem hiszem, hogy utcai harcokra és káoszra, vagy egy zsarnoki kommunista kormány létrehozására való kilátás Önnek vidámítóbbnak látszik, mint nekem”. Roosevelt augusztus 26-án küldött táviratában hozzájárult Churchill intézkedéseéhez, beleértve amerikai szállításrepülőgépek felhasználását is, ha ezekre más hadműveleteknél nem lesz szükség.

Churchillt augusztus 23-án XII. Pius pápa fogadta. A kihallgatáson ugyanaz állt az előtérben, „mint tizennyolc évvel korábban elődjénél: a kommunista veszély. A kommunizmussal szemben kezdettől fogva a leghatározottabb ellenzéssel viseltetem, és ha még egyszer részem lenne abban a megtiszteltetésben, hogy fogad a római katolikus egyház feje, nem vonakodnék visszatérni erre a témára.”⁷⁴

A Görögországba küldendő brit expedíciónak szeptember 11-re kellett volna készenlétben állnia, és a vállalkozás Manna fedőnevet kapott. A németek azonban nem siettek Athén kiürítésével, ezért a britek diplomáciai akcióba kezdtek. Wilson tábornok Olaszországba hívta Sztefanosz Szarafisz tábornokot, az ELASZ főparancsnokát, valamint Napoleon Zervasz tábornokot, a nacionalista EDESZ (Görög Nemzeti Demokratikus Szövetség) vezetőjét. A Casertában Harold Macmillan, brit meghatalmazott miniszter a Földközi-tengeren és Reginald Leeper, brit nagykövet a görög kormánynál, vezetésével tartott konferencián Szarafisz és Zervasz, másfelől Papandreu között megegyezés jött létre. Az összes görög gerilla elismerte a Papandreu-kormányt, mely viszont főparancsnokká Ronald Scobie brit altábornagyot nevezte ki. Szarafisz és Zervasz megígérte, hogy nem cselekszik saját szakállára, és Athénben és környékén a brit főparancsnok utasításaihoz tartja magát.

Görögországban a britek katonai tevékenysége október 4-ével kezdődött el. Commando-osztagok a reggeli órákban a Pelopónniszosz félszigeten elfoglalták Pátre városát, ahonnan óvatosan haladtak tovább keleti irányban, Athén felé. A Wehrmacht főparancsnoksága egyébként október 3-án adta ki a parancsot a visszavonulásra Görögországból, Dél-Albániából és Dél-Macedóniából. Október 13-án a németek felrobbantották a pireéfszi kikötő berendezéseit, majd utóvédek elhagyták Athént. Ugyanezen a napon brit ejtőernyősök ugrottak le Megara repülőterére, mintegy 12 km-re nyugatra a fővárostól, amelyet azután másnap birtokukba vettek. Az első hadihajók, Scobie tábornokkal és haderejének zömével befutottak Pireéfsz kikötőjébe, két nappal később pedig Athénbe érkezett a Papandreu-kormány és a brit nagykövet is.⁷⁵

⁷³ Churchill VI/1. 137–139. o.

⁷⁴ Uo. 141. s köv. o.; látogatása a pápánál 145/146. o.

⁷⁵ Uo. 331. s köv. o.; Görögországra a második világháború idején I. Világtörténet X. köt. 302–304. és 413–415. o., ill. A Nagy Honvédő Háború története IV. köt. 359. s köv. o.; német ábrázolás: KTB/OKW IV. köt. 665. s köv. o.; a visszavonulási parancs 720. o.

A németek az OKW hadműveleti naplója szerint a november 1-ről 2-ára forduló éjszakán befejezték Görögország kiürítését, anélkül, hogy ebben az angolok „erőteljes utánuk nyomulással vagy a szárnyakon végrehajtott partraszállásokkal zavarták volna” őket. Papandreu-kormány nyomban rendőrterrort léptetett életbe az országban, és elrendelte az ELASZ lefegyverzését. Az EAM hat minisztere december 1-én lemondott, és másnapra Athénben általános sztrájkot hirdettek, december 3-ára pedig tüntetést, de ezt a kormány betiltotta.

A tüntetést mégis megtartották, félmillió ember részvételével. A rendőrség tüzet nyitott a tüntetőkre, és ez kirobantotta a polgárháborút. Scobie tábornok december 4-én parancsot adott az ELASZ-nak Athén és Pireéfsz azonnali kiürítésére. E napon Athénben már harcok folytak. December 5-én Brooke tábornagy ezt írta naplójába:

„A görög helyzet egyre zavarosabbá válik. Winston 3 órától a reggeli órák legnagyobb részét azzal töltötte, hogy »Jumbo« Wilsonnak, Scobienek és Leepernek sürgönyököt küldjön. Közben Wilson táviratokat küldött nekem, amelyek nem illeszkednek bele Winston neki küldött utasításába. Leeper, aki eredetileg 5000 embert kért, mint amennyi teljesen elegendő, hogy a görög kormányt szilárdan lábra állítsák, közben több mint 40 000 embert kapott, és azt állítja, »a katonaság rosszul becsülte fel a szükséges erőt«, és újra csapatokat kell küldeni. Ez pontosan az, amit kezdettől fogva megmondtam. Winston megpróbálta Wilsont rábeszélni, hagyja Görögországban az ejtőernyős dandárt, amelyre sürgősen szükség van Olaszországban a hadműveletekhez. Ehhez járul, hogy ezek a hadműveletek angol—amerikaiak, és az egyesített vezérkari főnökök Wilsonnak küldött utasításában az állt, hogy a görögországi hadműveletek semmi esetre sem befolyásolhatják az olaszországiakat.”⁷⁶

December 5-én, 4.50-kor Churchill táviratban utasította Scobie altábornagyot, hogy habozás nélkül „lövessen minden fegyveresre a város területén”. Mint emlékirataiban írja: „Nincs értelme, félszívvvel tenni ilyen dolgokat. A csöcselék erőszakosságával szemben, amelynek segítségével a kommunisták birtokukba akarták venni a várost, hogy a világ előtt a görög nép által kívánt kormányként jelenjenek meg, csak fegyverrel lehetett szembeszállni.”

A harcok Athénben heteken át tartottak, de Churchillnek egy másik harcot is meg kellett vívnia, a Scobienek adott tűzparancs miatt. Emlékirataiban elismeri, hogy „hevesen támadták” őfelsége kormányát, és személy szerint őt. Az amerikai sajtó óriási többsége „a legélesebben elítélte” a britek cselekedetét, mert az meghamisítja az ügyet, amiért Amerika belépett a háborúba. Az USA külügyminisztériuma, élén Edward R. Stettinius államtitkárral, „hangsúlyozottan kritikus nyilatkozatot” adott ki. Magában Angliában is nagy felzúdulás támadt; a Times és a Manchester Guardian bírálta a kormány reakciós politikáját.

A brit alsóházban is nagy izgalom uralkodott. December 8-án eljárását Churchill nagy beszédben vizsgálta, ezt időnként közbekiáltások szakították meg. A szavazás azonban nem hozott meglepetést, 30 nem szavazattal szemben közel 300-an bizalmukat nyilvánították a kormány-

⁷⁶ KTB/OKW IV. köt. 721. o.; Churchill VI/1. 334. s köv. o.; Bryant 346. o.

nak. Churchill így nyugodtan folytathatta a görög népi erők elleni harcot, miután „az alsóház bebizonyította kitartó erejét és tekintélyét”.⁷⁷

A görög népi erők jelentős sikereket értek el a brit csapatok elleni harcban. Az időközben Athénba érkezett Alexander tábornagy és Macmillan miniszter december 11-én azt jelentette, hogy a brit katonaság a város közepére szorult vissza, ostrom alatt áll, a repülőtérhez vezető utat nem tudják biztosítani, a kikötőben a hajók nem tudnak kirakodni. A városban harcoló csapatoknak csupán hat napi élelmük és három napi lőszerük van. Erre a jelentésre Alexander szabad kezét kapott a katonai ügyekben, és mindenekelőtt további csapatokat.

További jelentéseiben Alexander beszámolt a felkelők növekvő sikeréről, és megismételte azt a korábban már felvetődött javaslatot, hogy Damaszkinosz athéni érseket régenssé kellene kinevezni. Ez utóbbinak a király állt ellen, a felkelők leverése pedig lehetetlennek bizonyult. Az érsekkel kapcsolatban eleinte Churchill is attól tartott, hogy régenssége baloldali diktatúrához vezethet. A brit miniszterelnök nyugtalansága jól tükröződik december 22-i, Smutsnak küldött táviratából: „Ha Görögországban a rossz erői kerekednek felül, ami nagyon valószínű, akkor egy fél-bolsevista, oroszok vezette Balkánra kell felkészülnünk, és lehet, hogy ez átterjed Olaszországra és Magyarországra.”

1944. december 24-én Churchill elhatározta, hogy Edennel együtt Athénba repül. A két politikus egy új Skymaster típusú amerikai gépen karácsony estéjén indult el, és nápolyi közbeeső leszállás után 25-én déltájban érkezett Kalamaki repülőtérre, majd innen este a pireeísi kikötőben horgonyzó Ajax brit cirkáló fedélzetére. Churchill a cirkálón találkozott Damaszkinosz érsekkel, de emlékirataiban semmit sem közöl megbeszélésükről.

December 26-án délelőtt a brit miniszterelnök páncélkocsival a nagykövetségre ment, ahol ismét az érsekkel beszélt, aki elfogadta javaslatait. Este újabb összejövételre került sor, a külügyminisztériumban, melyen Churchill, Eden, Alexander, az érsek, az amerikai nagykövet, a francia követ és a Szovjetunió katonai képviselője vett részt, majd némi késéssel megérkezett az ELASZ három vezetője is. Előbb Churchill mondott beszédet, majd Alexander tábornagy — később a külföldiek visszavonultak, és a görögök az érsek elnökletével folytatták a tanácskozást. Ez a következő napon is folytatódott, és végül Churchill megígérte az érseknek; nyomást gyakorol a királyra, hogy őt régenssé nevezze ki.

December 29-én Londonba visszaérkezve, Churchill és Eden estétől másnap hajnali fél ötig „volt együtt” a görög királlyal; aki ez után beleegyezett Damaszkinosz kinevezésébe, és ezt kiáltványban jelentette be. 1945. január 3-án megalakult a köztársasági érzelmű Inkolosz Plasztirasz tábornok kormánya, amely január 11-én 15-ével életbe lépő fegyverszünetet kötött az ELASZ-szal.⁷⁸ A kormány ígéretet tett a demokratikus szabadságjogok életbe léptetésére, amnesztiára, népszavazásra,

⁷⁷ Churchill VI/1. 337. s köv. és 341. s köv. o.

⁷⁸ Úo. 347. s köv. o.; a Smutsnak küldött távirat 360/361. o.; az athéni út 361. s köv. o.; ismét Londonban, a király „meggyőzése” 372. s köv. o.

általános választásokra; az EAM vezetősége pedig mindezek fejében hozzájárult az ELASZ lefegyverzéséhez.

Mindebből csak az ELASZ lefegyverzése valósult meg, amelyet aztán politikai terror követett, és ez a következő kormányok idején még fokozódott. Végül Görögországban polgárháború robbant ki, ami a népi erők vereségével, a monarcho-fasiszta diktatúra győzelmével végződött.⁷⁹

A brit vezérkari főnökök 1945. január 9-i ülésén Brooke tábornagy már azt húzta alá, hogy „szükség van új utasításra Alexnek, fejezze be mielőbb a görög vállalkozást, pihentesse a csapatokat Olaszországban, készítsen elő támadást, űzze vissza Kesselringet az Adige-ig és adjon csapatokat Franciaország számára”. Ez utóbbira, csapatoknak Olaszországból Franciaországba küldésére azért volt szükség, mert az 1944. december 16-án az Ardennes-hegységben kezdődött német támadás megmutatta, hogy a brit és méginkább az amerikai technikai fölény szárazföldi tartalékok nélkül nem elegendő a németek mielőbbi legyőzéséhez.

1945. január 23-án délelőtt a brit vezérkari főnökök Churchill hozzájárulását kérték soron levő terveikhez. Brooke előterjesztette az Alexander tábornagynak szánt utasítás tervezetét, mely szerint Görögországból csapatokat kell kivonni, mihelyt ezt a politikai helyzet megengedi, és Olaszországból mintegy hat hadosztályt átszállítani Franciaországba. Ez utóbbihoz Churchill már előzőleg hozzájárult, „most viszont ingadozni kezdett, és azt mondta, hogy meg fogjuk bénítani az olasz arcvonalat, de elismerte, hogy most Olaszországban vagy Jugoszláviában semmit sem lehet tenni. Nem tudta, mit akar, de semmibe sem akart beleegyezni.”

A Bécs elleni brit tervek ebben az időben minden valószínűség szerint nemcsak a miniszterelnökségen vagy a vezérkari főnökök bizottságában váltak ismertté. Ugyancsak Brooke naplójából tudjuk, hogy az őt január 24-én meglátogató, Olaszországból érkezett Wladyslaw Anders lengyel altábornagy közölte vele azt az óhaját, hogy Olaszországból nem szeretnének Bécsen át hazatérni Lengyelországba, „mert ez valószínűleg az oroszokkal való összetűzéshez vezetne!”

Churchill végül is kénytelen volt belátni, hogy Olaszországnak „mellékhadszíntérré kell válnia”.⁸⁰ Ezzel a beletörődéssel indult el a hetvenedik életévét betöltött brit miniszterelnök 1945. január 29-én Máltába, hogy onnan az amerikai politikai és katonai vezetőkkel folytatott megbeszélés után velük együtt Jaltába vegye útját, a Sztálinnal való újabb, ismét háromhatalmi konferenciára.

Churchill most is repülőgépen utazott, ezért már január 30-án megérkezett Málta szigetére, ahová Roosevelttel cirkálója, a Quincy csak február 2-ának délelőttjén futott be. A két államférfi este megbeszélte vezérkari főnökeik javaslatait, melyek középpontjában a Rajnához való előnyomulás és az ezen való átkelés állott. Szó esett természetesen az egész háborúról, beleértve a német tengeralattjárók elleni harcot, a délkelet-ázsiai, csendes-óceáni hadszínteret, és a földközi-tengeri helyzetet is. Mint Churchill emlékirataiban írja, nem szívesen, de beleegyezett,

⁷⁹ A Nagy Honvédő Háború története IV. köt. 362. o.

⁸⁰ *Bryant* 379/380. o.; az ardennes-i német támadás uo. 316. s köv.o. és *Churchill* VI/1. 308. s köv. o.; a január 23-i ülés *Bryant* 387/388. o.; Churchill beletörődése 389.o.

hogy Görögországból kivonjanak két hadosztályt, de csak azután, ha az ottani kormánynak elegendő katonai ereje lesz. Megállapodtak abban is, hogy „Északnyugat-Európa megerősítésére Olaszországból három hadosztályt vonnak el; ehhez nyomatékosan hangsúlyoztam, hogy oktalan-ság volna lényegesen csökkenteni az ottani kétélű erőket. Feltétlenül abban a helyzetben kell lennünk, hogy azonnal kihasználhassuk a német fegyverletételt Olaszországban, és mint az elnöknek mondtam, le-hetőség legyen Ausztria nagy részének megszállására, mivel »nem kívá-natos, hogy Nyugat-Európa a szükségesnél nagyobb mértékben orosz megszállás alá kerüljön.«”⁸¹

Az 1945. február 2-áról 3-ára forduló éjjel Málta repülőteréről tíz percenként szálltak fel a szállítórepülőgépek, hogy a 350—350 főnyi amerikai és brit delegációt több mint hét és félórás repüléssel a 2200 km-re levő Krímbe szállítsák. Jaltában a megérkezést követő napon, február 4-én délután Sztálin meglátogatta Churchillt, és a két államférfi baráti beszélgetést folytatott a Németország elleni háborúról. Ennek so-rán Churchill térképeken bemutatta a nyugati arcvonal helyzetét Alek-szander tábornagy pedig behatóan ismertette az olaszországi eseménye-ket. Churchill emlékiratai szerint: „Sztálin érdekes megjegyzést tett. Valószínűtlen, hogy a németek támadjanak. Nem lehetne ezen az arc-vonalon hagyni néhány hadosztályt, és a többit átszállítani Jugoszláviá-ba és Magyarországra, közvetlenül Bécs ellen? Itt egyesülhetnének a Vörös Hadsereggel, és átkarolhatnák a németeket az Alpoktól délre.”

Nem tudjuk, Churchillen és Alexanderen kívül ki vett még részt ezen a megbeszélésen. Brooke Sztálin javaslatáról Eden külügyminisztertől értesült, és naplójában mindjárt megjegyezte: „Ez terhes, mivel abból indultunk ki, hogy a csapatokat Olaszországból Franciaországba szállít-juk át, és ehhez az amerikaiak hozzájárultak.”⁸²

Churchillnek természetesen kapóra jött Sztálin javaslata. A Livadia kastélyban február 4-én 17 óra körül kezdődött első ülésen, amelyen amerikai részről Rooseveltt, Leahy tengernagy, Marshall tábornok, King tengernagy, Stettinius államtitkár, Harriman nagykövet és Deane tábor-nok, brit részről Churchill, a három vezérkari főnök, Eden külügymi-niszter, Ismay tábornok, Alexander tábornagy és Kerr nagykövet, szov-jet részről pedig Sztálin, Molotov, Majszkij, Antonov hadseregtábornok, Kuznyecov tengernagy és Hujyakov repülőmarsall vett részt, Churchill javasolta: „Nem kellene-e a szövetséges csapatok egy részét Ljubljana irányában bevetni, hogy egyesülhessenek a Vörös Hadsereg-gel? Azt is tisztázni kellene, hogy ehhez mennyi idő szükséges, s hogy nem fognak-e elkésni vele.”⁸³

A szovjet munkákban eddig nem találkoztunk Sztálinnak ezzel a Ljubljana—Bécs irányában tervezett együttműködésre vonatkozó ja-vaslatával, amely nyilván a magyarországi német erőknek a vártnál sokkalta nagyobb ellenállása folytán előállott nehézségekből adódott,

⁸¹ Churchill VI/1. 392—394. o.

⁸² Uo. 394. o. és Bryant 400/401. o.; Sztálin látogatása Churchill: Der Zweite Weltkrieg. VI. köt. Triumph und Tragödie. 2. könyv; Der Eiserne Vorhang. Bern, Alfred Scherz Verlag, 1954. 9/10. o.; Bryant 401. o.

⁸³ Az egész tanácskozássra l. Teherán 67. s köv. o. A résztvevőket felsorolja Halmosy 584/585. o., ahol több név pontatlanul van írva. — Churchill javaslata Teherán 72. o.

tehát közvetlen *katonai* célzattal. Churchill viszont, mint 1944 őszi és téli számtalan megnyilatkozása bizonyítja, *politikai* okokból akarta megszállni lehetőleg Jugoszlávia egy részét, Ausztria minél nagyobb területét, és főleg eljutni Bécsbe, a Vörös Hadsereg előtt.

Ennek az esetleges közös szövetséges hadműveletnek a terve egyébként a három nagy tanácskozásain nem került újra elő, szerepelt viszont a három vezérkar február 5-i megbeszélésén. Az Antonov hadseregtábornoknál tartott ülésen a tábornok maga is beszélt az olaszországi arcvonalról, és arról a lehetőségről, hogy a „ljubljanai nyíláson át” hadműveletet hajtsanak végre Bécs irányába. Antonovnak Brooke tábornagy válaszolt, utalva ez ilyen akció nehézségeire, és arra a döntésre, hogy a nyugati arcvonalat erősítik meg olaszországi hadosztályokkal.⁸⁴

Döntés Jaltában egy ilyen hadműveletre vonatkozóan végül is nem született, minden valószínűség szerint azért, mert a nyugati szövetségesek nem tudták előteremteni a hozzá szükséges hadosztályokat. Brooke feljegyzéseiben Bécs a háború végéig többször már nem fordul elő, a jugoszláv helyzet is csak 1945. május 13-án, Churchill és az új amerikai elnök, Harry S. Truman mesterkedései kapcsán szerepel még egyszer.⁸⁵

Churchill elmondja emlékirataiban, hogy 1945 januárjában jugoszláv partizánok elfoglalták Split és Zadar kikötőjét, „és tengeri erők ezekről a támaszpontokról nyugtalanították a dalmát tengerpartot és segítették Tito állandó előnyomulását. Csupán áprilisban legalább tíz tengeri ütközetet vívtunk, súlyos veszteségeket okozva az ellenségnek, brit hajóveszteségek nélkül.” A balkáni brit légi erő a Zadar melletti repülőtérről kiindulva bombázta a német útvonalakat és támpontokat Fiume térségében.⁸⁶

Ezzel egyben véget is ért a brit—amerikai fegyveres erők együttműködése a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereggel. 1945 április utolsó napjaiban, amikor a németek még nem tették le a fegyvert, Churchill legnagyobb gondját ebben a térségben nem a győzelem mielőbbi kivívása képezte, hanem Trieszt, Pula hadikikötő és az Olaszország és Ausztria közötti összeköttetési vonalak megszerzése, a jugoszláv népi erők odaérkezése előtt. Truman amerikai elnökkel egyetértésben utasította Alexander tábornagyot ennek a területnek a megszállására. Alexander még arra is kísérletet tett, hogy a hadműveleti területére érkező jugoszláv erőket magának alárendelje.

A jugoszlávok azonban megelőzték a nyugatiakat. 4. hadseregük csapatai április 30-án benyomultak Triesztbe, és május 2-áig birtokukba vették a várost. Alexander különben, mint ez május 5-én Churchillnek küldött táviratból kitűnik, hajlott arra, hogy Trieszt és környéke az új Jugoszláviához tartozzék, Churchill azonban már másnap küldte az elutasító választ. Ha Titóval nem sikerül megegyezni, „a kormányoknak fel kell venniük a vitát. Arról azonban szó sem lehet, hogy Ön egyezményt kössön vele Isztria bekebelezéséről...” Nehogy Tito vagy más jugoszláv parancsnok kísértésbe essék, modernül felfegyverzett alakulatokat kell helyezni ebbe a térségbe, a légi erőnek pedig tüntetnie kell,

⁸⁴ *Bryant* 404/405. o.

⁸⁵ *Bryant* 466. o.

⁸⁶ *Churchill* VI/2. 208. o.; *Strugar* 294. o.

„lehetőleg a Bécs irányába nyomulás ártalma nélkül, amelyet Ön, tudom, hogy a legnagyobb gyorsasággal siettet”.

A hitleri Wehrmacht két nappal e távirat elküldése után feltétel nélkül letette a fegyvert. Jugoszláviában a harcok május 15-ével értek véget, Churchill és Truman viszont tovább folytatta a balkáni ügyekbe való beavatkozást. Május 12-én Londonba érkezett táviratában Truman egyenesen Hitlerhez és a japánokhoz hasonlította a jugoszlávok eljárását.⁸⁷

Ez a hang nemcsak a brit, és méginkább az amerikai politikában az európai háború befejezése következtében előállott változást mutatta, nemcsak a háború utáni nemzetközi viták egyik legelső megnyilatkozása volt, hanem már azt az eltolódást is kifejezte, ami Nagy-Britannia és az Északamerikai Egyesült Államok viszonyában az előbbi rovására a második világháború folyamán, éppen a háború következtében, végbe ment.

*

Churchill és a brit vezérkar 1942 és 1945 között többször és intenzíven foglalkozott a Balkánnal, Törökország háborúba vonásának megkísérlésétől Trieszt és környékének megszerzéséig. Az európai háború egészében azonban a Balkán legfeljebb mellékhadszínként volt, bár Churchill nemegyszer kísérelte meg, hogy nagyobb jelentőségűvé tegye. Ilyen irányú tervei, vagy inkább csak óhajai azonban sohasem estek egybe a háború megkövetelte realitásokkal, így következmények nélkül maradtak. Amikor viszont a háború menetének vonatkozásában kedvező, sőt szükséges terv vetődött fel, mint Törökország hadba lépése 1943-ban vagy 1944 elején, vagy a Bécs elleni közös szövetséges előnyomulás 1945 első hónapjaiban, akkor meg a politikai vagy a katonai feltételek hiányoztak.

A brit balkáni tervek vizsgálata azt is mutatja, hogy végeredményben nem Churchill, hanem a brit vezérkari főnökök bizottsága, elsősorban Alan Brooke tábornagy ítélte meg helyesebben a Balkán jelentőségét, az itteni lehetőségeket. Politikai kérdésekben Churchill vitathatatlanul többet és messzebbre látott, mint vezérkari főnökei, a Balkán vonatkozásában is. Katonai vonatkozásban azonban a részletek miatt gyakran épp a lényegét, az összképet tévesztette szem elől. Igazat kell adnunk a kimagasló brit katonai teoretikusnak, Basil Henry Liddell Hartnak, aki találóan állapította meg Churchillről, hogy mindig egy problémára koncentrált, és figyelmen kívül hagyta a többi, amelyek kapcsolatban álltak a megoldással. „Nem rendelkezett azzal a képességgel, hogy két dolog között kapcsolatot teremtsen, vagy e két dolgot az egészbe besorolja. Egy ember, mint taktikus, érhet el sikert. Ha viszont nem képes a dolgokat egymással kapcsolatba hozni, és nincs arányérzéke, elvesz a stratégia és méginkább a magasabb stratégia számára.”⁸⁸

⁸⁷ Churchill VI/2. 237. s köv. o.; Strugar 293. o.; Alexander és Churchill táviratváltása Churchill VI/2. 240/241. o.; a harcok befejeződése Strugar 299/300. o.; Truman táviratát ismereti Churchill VI/2. 241/242. o.

⁸⁸ Basil Henry Liddell Hart: Als Taktiker erfolgreich, für die Strategie verloren. Spiegel, 1967. május 1., 19. sz. 132–148. o.

БОРУШ ИОЖЕФ:

**ЧЕРЧИЛЛЬ И БАЛКАНСКИЕ ПЛАНЫ
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА ВЕЛИКОБРИТАНИИ**
(1942—1945 гг.)

II. ЧАСТЬ

Резюме

На первой встрече глав трех союзных держав И. В. Сталина, Ф. Д. Рузвельта и У. С. Черчилля на совещании, состоявшемся в Тегеране в период с 28 ноября по 1 декабря 1943 года возникло решение о высадке десанта на берегу Северной Франции весной 1944 года. И хотя Черчилль вновь выступил со своими итальянским и балканским планами, но совместная советско-американская позиция оказалась сильнее его происков.

В первом пункте секретного военного решения, принятого в Тегеране, говорилось об оказывании содействия югославским партизанам военным снаряжением и командос. Правительство Великобритании в конце мая 1943 года установило контакт с югославским партизанским движением, возглавляемым И. Б. Тито, и отчасти в том же году, но особенно в 1944 году доставило партизанам Югославии оружие, боеприпасы и другое военное имущество и снаряжение. В начале 1944 года была установлена также и переписка между Черчиллем и Тито, а 12 августа того же года состоялась их личная встреча в Неаполе.

Черчилль уже в то время вынашивал план о наступлении на Вену через Истрию, а с другой стороны он хотел склонить Тито с содействием с королем Великобритании. Свой план, касающийся Истрии, Черчилль изложил и американцам на втором совещании, проведенном в Квебеке в сентябре 1944 года. Американцы на этот раз открыто не возражали против этого плана, но и не содействовали ему настолько, чтобы Черчиллю предоставилась бы возможность достичь Вены раньше Красной Армии.

В октябре 1944 года Черчилль во вто-

рой раз поехал в Москву, чтобы обсудить со Сталиным несколько проблем относительно ведения войны, в том числе и положение на Балканах, а также проблемы Польши. На совещаниях, проводившихся с военными специалистами, затрагивался также и вопрос вступления СССР в войну против Японии.

Осенью 1944 года наступление западных союзников вследствие недостатка войск приостановилось как во Франции, так и в Италии. Несмотря на это, Черчилль часть вооруженных сил Великобритании сумел бросить в Грецию для борьбы с прогрессивными силами и для поддержания шатавшейся уже и в то время греческой монархии. В декабре 1944 года в Афинах и окрестностях города шли ожесточенные бои, но войска Великобритании сражались не с немцами, которые к тому времени уже оставили Грецию, а против греческих патриотов. Реакционная монархия с британской, а позже — с американской помощью в то время одержала победу в Греции, и таким образом поддерживала себя и в дальнейшем.

Руководители трех великих держав вновь встретились в начале февраля 1945 года на Крымском полуострове в Ялте. На этом совещании шла речь о войне против Германии, а затем против Японии, а также о проблемах послевоенного времени. Был выдвинут также план совместного наступления на Вену, но для этого у западных союзников не было сил.

В конце статьи автор сопоставляет Балканский план Черчилля и Балканский план маршала Элена Брука. У Черчилля была хорошая тактическая интуиция, однако в стратегии он не разбирался.

JÓZSEF BORUS:

**DIE BALKANPLÄNE CHURCHILLS UND DES BRITISCHEN
GENERALSTABS
(1942—1945)**

II. TEIL

Resümee

Am ersten Zusammentreffen von I. W. Stalin, F. D. Roosevelt und W. S. Churchill, in Teheran vom 28. November bis 1. Dezember 1943 wurde beschlossen, die Invasion in Nord-Frankreich im Frühjahr 1944 vorzunehmen. Churchill brachte zwar abermals seine Pläne über eine Landung in Italien und am Balkan vor, doch erwies sich der gemeinsame sowjetisch—amerikanische Standpunkt als stärker.

Der erste Punkt des in Teheran angenommenen geheimen Beschlusses betraf auf militärischem Gebiet die Versorgung der jugoslawischen Partisanen mit Kriegsmaterial und ihre Unterstützung durch Kommando-Unternehmen. Die britische Regierung hat im Mai 1943 die Verbindung mit der Partisanenbewegung J. B. Titos angenommen und ließ dieser teils noch im selben Jahr, besonders aber 1944 Waffen, Munition und sonstiges Kriegsmaterial und Ausrüstung zukommen. Am Anfang des Jahres 1944 begann die Korrespondenz zwischen Churchill und Tito und am 12. August trafen sie sich in Neapel auch persönlich.

Churchill befaßte sich damals noch mit dem Plan, über Istrien gegen Wien zu marschieren, andernteils wollte er Tito bewegen, mit dem König zusammenzuarbeiten. Churchill hat seinen Plan über eine Landung in Istrien auf der im September 1944 abgehaltenen zweiten Quebecer Konferenz auch den Amerikanern vorgebracht, die diesmal zwar nicht offen gegen den Plan waren, ihn aber auch nicht so weit unterstützten, da3 Churchill die Möglichkeit gehabt hätte, Wien vor der Roten Armee zu erreichen.

Im Oktober 1944 fuhr Churchill zum

zweitenmal nach Moskau, um mehrere weitere Probleme der Kriegsführung, die Lage auf dem Balkan, sowie das Problem Polens mit Stalin zu besprechen. Bei den Beratungen mit den Militärsachverständigen wurde auch über den Eintritt der Sowjetunion in den Krieg gegen Japan gesprochen.

Der Angriff der westlichen Alliierten ist im Herbst 1944 wegen Mangel an Truppen sowohl in Frankreich, wie in Italien ins Stocken geraten. Trotzdem konnte Churchill einen Teil der britischen bewaffneten Macht in Griechenland gegen die fortschrittlichen Kräfte, zur Unterstützung der schon damals brüchigen Monarchie einsetzen. Im Dezember 1944 wütete in Athen und seiner Umgebung ein bewaffneter Kampf, die britischen Truppen kämpften aber nicht gegen die Deutschen, die damals Griechenland bereits evakuiert hatten, sondern gegen die griechischen Patrioten. Die reaktionäre Monarchie siegte damals mit Hilfe britischer, später amerikanischer Truppen und konnte sich so in Griechenland halten.

Die Führer der drei Großmächte sind anfangs Februar auf der Halbinsel Krim, in Yalta, neuerlich zusammengekommen. Es wurden der Krieg gegen Deutschland und gegen Japan, ferner Probleme der Nachkriegszeit besprochen. Auch der Plan eines gemeinsamen Angriffs auf Wien tauchte auf, zu einem solchen fehlten jedoch den westlichen Alliierten die nötigen Truppen.

Am Ende der Studie vergleicht der Verfasser die Balkanpläne Churchills und des Feldmarschalls Alan Brooke. Churchill hatte oft den richtigen taktischen Blick, auf die Strategie verstand er sich aber nicht.